

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

RESİM ANASANAT DALI

**YIKIMLARIN ETKİSİNDE OLUŞAN KENT İMGESİ
BAĞLAMINDA SAVAŞ SANAT İLİŞKİSİ**

SENEM EMİNOĞLU

YÜKSEK LİSANS

Prof. Dr. FATİH BAŞBUĞ

ANTALYA, 2025

**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

RESİM ANASANAT DALI

**YIKIMLARIN ETKİSİNDE OLUŞAN KENT İMGESİ BAĞLAMINDA
SAVAŞ SANAT İLİŞKİSİ**

SENEM EMİNOĞLU

YÜKSEK LİSANS

Prof. Dr. FATİH BAŞBUĞ

ANTALYA, 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Senem Eminoğlu tarafından hazırlanan “Yıkımların Etkisinde Oluşan Kent İmgesi Bağlamında Savaş Sanat İlişkisi” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Resim Ana Sanat Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.
22/08/2025

(Not: Sınav sonucu e-imza ile onaylanması halinde, bu belge yerine e-imzalı çıktılar konulmalıdır.)

(Danışman)	Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ	İmza
Jüri Üyesi	Prof. Ü. Sadettin SARI	İmza
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Attila DÖL	İmza

Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri tarafından uygun bulunmuştur.

Doç. Bekir KİRİŞCAN
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın kazandırılmasında desteği ve katkılarından dolayı saygı değer danışmanım Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ' a teşekkür ederim. Bu süreçte bana manevi desteklerinden dolayı sevgili çocuklarım Kağan ve Nogay'a teşekkür ederim.

Senem EMİNOĞLU

Antakya, 2025

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	Senem Eminoğlu
	Numarası	202253002801
	Anasanat Dalı	Resim
	Danışmanı	Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ
	Tezin Adı	Yıkımların Etkisinde Oluşan Kent İmgesi Bağlamında Savaş Sanat İlişkisi

ÖZ

Savaşların yarattığı fiziksel ve ruhsal yıkımın etkilerinin yeniden şekillendirilmesi ve iyileştirilmesi aşamasında sanat ve savaş ilişkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Kent imgelerinin oluşum sürecinde sanatın güçlü etkileri ifade edilmiştir. Sivil halk üzerinde yaşatılan acıların ifade edilmesinde sanatın geniş kapsamlı alanlarından yararlanılmıştır. Sanatçı eserlerinde savaş temasının nasıl işlendiği incelenmiş, görsel üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Nitel yöntemlerle literatür taraması yapılarak dergi, makale, kitap ve görseller üzerinden konular incelenerek savaş sanat ve kent ilişkisi anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: savaş, kent, aile, toplum, yıkım, sanat

T.R. AKDENİZ UNIVERSITY INSTITUTE FINE ARTS

Student's	Name Surname	Senem Eminoğlu
	Number	202253002801
	Department	Resim
	Supervisor	Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ
	Thesis Title	War and art relationship in the context of the urban image formed under the influence of destruction

ABSTRACT

The relationship between art and war has been explored in the process of reshaping and healing the effects of the physical and psychological destruction caused by war. The powerful influence of art on the formation of urban imagery has been emphasized. A wide range of artistic disciplines has been utilized in expressing the suffering inflicted on civilians. The way the theme of war is addressed in artists' works has been examined, and an attempt has been made to portray it through visuals. Using qualitative methods, literature reviews have been conducted, and topics have been examined through journals, articles, books, and visuals, to explore the relationship between war, art, and the city.

Keywords: war, city, family, society, destruction, art

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
GÖRSEL DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM 1: SAVAŞIN TANIMI VE TOPLUMSAL KARŞILIĞI	3
1.1. Savaşın Tanımı.....	3
1.2. Savaşın Tarihsel Süreci	4
1.3. Savaşın Çeşitleri.....	10
1.3.1. Büyüklüğüne Göre Savaşlar	10
1.3.1.1. Mevzi- Yerel Savaşlar.....	10
1.3.1.2. Sınırlı Savaşlar	10
1.3.1.3. Bölgesel Savaşlar	10
1.3.1.4. Genel savaşlar	11
1.3.2. Kapsam Ve Niteliğine Göre Savaşlar	11
1.3.2.1. Ana Gayeyi Niteleyen Savaşlar.....	11
1.3.2.1.1. Sınır Toprak Savaşları	11
1.3.2.1.2. İhtilal İdeoloji Savaşları	12
1.3.2.1.3. Bağımsızlık Savaşları	12
1.3.2.1.4. Hegemonya Savaşları	12
1.3.2.1.5. Din Mezhep Savaşları	12
1.3.2.1.6. Ekonomik Savaşlar	12
1.3.2.1.7. Hukuk Savaşları	13
1.3.2.1.8. Veraset Savaşları	13
1.3.2.1.9. İç Savaşlar	13
1.3.2.2. Kuvvetler, Harp Silah Araçları ve Dönüşüm Bakımından Savaşlar	14
1.3.2.2.1. Konvansiyonel Savaş	14
1.3.2.2.2. Gayri Nizami Savaşlar	14
1.3.2.2.3. Koalisyon ve İttifak Savaşları	14

1.3.2.2.4. Nükleer Savaş	15
1.3.2.2.5. Topyekûn Savaşlar	15
1.3.2.2.6. Asimetrik Savaş	16
1.3.2.2.7. Karma Savaşı	16
1.4. Savaşın Yönetim Şekilleri	17
1.5. Dünyadaki Büyük Savaşlar	17
1.5.1. Moğol İstilaları	17
1.5.2. Taiping Savaşı	23
1.5.3. I. Dünya Savaşı	26
1.5.4. II. Dünya Savaşı	29
2. BÖLÜM 2: YIKIMLARIN ETKİSİNDE OLUŞAN KENT İMGESİ	
BAĞLAMINDA SAVAŞ SANAT İLİŞKİSİ	33
2.1. Kent Olgusu ve Kentleşme	33
2.2. Kentin Aile ve Toplum Üzerindeki Etkisi	37
2.3. Yıkımların Oluşma Biçimleri	40
2.4. Savaşların Yol Açtığı Yıkımlar	41
2.5. Sanatçı Perspektifinden Yansıyan Yıkımlar Ve Savaş Sanat İlişkisi	44
3. BÖLÜM 3: UYGULAMA ÇALIŞMALARI	61
4. BÖLÜM 4: SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	69
EKLER	74
ÖZGEÇMİŞ	78

GÖRSEL DİZİNİ

Sıra	Tanımlama	Sayfa
Görsel 1.	Jebel Sahaba (Sudan) bölgesi kazı çalışmalarında bulunan iskelet kalıntıları (2021).	5
Görsel 2.	Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Cengiz Han'ının Büstü	18
Görsel 3.	Moğol İmparatorluğu Haritası	19
Görsel 4.	Taiping Ayaklanması	23
Görsel 5.	I. Dünya Savaşı (2009)	26
Görsel 6.	II. Dünya Savaşı (1939). Polonya'nın teslim olmasının ardından alman birlikleri, Varşova'da geçit töreni yaparken.	29
Görsel 7.	Savaş sonrası	42
Görsel 8.	8. yy. ait Emevî Cami (Şam/ Suriye)	43
Görsel 9.	Tarih Öncesi Resim Sanatı	44
Görsel 10.	Altamira Mağarası (İspanya) (2015)	45
Görsel 11.	Francisco Goya, Madrid' de 3 Mayıs 1808 veya İdamlar. 1814 Madrid Prado Müzesi.	46
Görsel 12.	Francisco Goya, Savaş Felaketleri Serisi	47
Görsel 13.	What More Can be Done? Francisco Goya Savaşın Felaketleri	48
Görsel 14.	Pablo Picasso Guernica	48
Görsel 15.	Kathe Kollwitz, War (Krieg), 1923	50
Görsel 16.	Kathe Kollwitz Savaş Karşıtı Gün Poster	51
Görsel 17.	Otto Dix, Prag Sokağı,	52
Görsel 18.	Gaz Altında İlerleyen Fırtına Askerleri, gravür ve suluboya çalışması, 1924	53
Görsel 19.	Otto Dix gaz altında ilerleyen fırtına askerleri	53

Görsel 20.	İbrahim Çallı, Zeybekler Kurtuluş Savaşı'nda	54
Görsel 21.	Hikmet Onat, siperde mektup okuyan askerler.	55
Görsel 22.	Mehmet Başbuğ Bayrak Diken Kadın, 100 X 80 cm, TÜYB, 2003.	56
Görsel 23.	Mehmet Başbuğ Bayraklaşan Atatürk, 200 X 200 cm, TÜYB, 2003.	56
Görsel 24.	Budapeşte, Demir Ayakkabılar. (2005)	58
Görsel 25.	Pietro Canonica Cumhuriyet anıtı	59
Görsel 26.	Doğan Erginbaş, İsmail Utkular ve Feridun Kip Çanakkale Şehitler Anıtı	59
Görsel 27.	Senem Eminoğlu, isimsiz 80x100 tuval üzerine akrilik	61
Görsel 28.	Senem Eminoğlu, isimsiz 60x100 tuval üzerine akrilik	62
Görsel 29.	Senem Eminoğlu, isimsiz 60x100 tuval üzerine akrilik	63
Görsel 30.	Senem Eminoğlu, isimsiz 60x100 tuval üzerine akrilik	64
Görsel 31.	Senem Eminoğlu, isimsiz 80x100 tuval üzerine akrilik	64
Görsel 32.	Senem Eminoğlu, isimsiz 80x100 tuval üzerine akrilik	65
Görsel 33.	Senem Eminoğlu, isimsiz 80x100 tuval üzerine akrilik	65
Görsel 34.	Senem Eminoğlu, isimsiz 100x100 tuval üzerine akrilik	66
Görsel 35.	Senem Eminoğlu, isimsiz 80x100 tuval üzerine akrilik	66
Görsel 36.	Senem Eminoğlu, isimsiz 100x100 tuval üzerine akrilik	67

GİRİŞ

Savaş, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanlar hayata tutunmak ve yaşamlarını sürdürmek için temel ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. Avcı ve toplayıcılıkla ihtiyaçlarını karşılayan topluluklar zamanla daha geniş alanlara yayılmaya başlamış, karşı karşıya gelen kabileler bölgelerde üstünlüğü sağlamak ve kaynaklarını kaybetmemek için çatışmaya başlamıştır. Zaman içerisinde büyüyen ve değişen kabileler toplulukları oluşturmaya, giderek büyüyen topluluklar kentlerin oluşmasını sağlamıştır. Toplum ihtiyaçlarının karşılanması, toplum düzeninin sağlanması ve düzenli işleyebilmesi için oluşturulan sosyal kurumlar ile kentler sosyal ve kamusal alanlarda gelişmeye başlamıştır. Tarımın giderek büyümesi ticaretin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bölgede var olan maden kaynakları işleyebilir duruma gelen insanlar giderek fabrikalaşma yoluna gitmiştir. Giderek artan nüfus yoğunluğu barınma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Barınma ihtiyacının giderilmesi için kent alanlarında mimari alanda değişimler ve yenilikler oluşmaya başlamıştır. Kentler giderek kimlik kazanmaya başlayarak kentleşme süreci oluşmuştur. Bu değişim dünyanın birçok ülkesinde yaşanmaya başlamış, doğal kaynaklara duyulan ihtiyaç zamanla büyümeye başlamıştır. Bu durum devletleri karşı karşıya getirerek daha büyük ve yıkıcı savaşların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Galip gelen ülkeler yenilen devletler üzerinde sömürgecilik politikası uygulamaya başlamıştır. Zaman içerisinde savaşlar farklı nedenlerle yapılmaya başlamıştır. Sınırlarını genişletmek isteyen devletler sınır savaşlarını başlatmıştır. Yapılan savaşlar toplumu olumsuz yönde etkileyerek kentlerin yıkılmasına, sivil ve asker kayıplarının yaşanmasına, yıkılan şehirlerden göç eden fertlerin başka ülkelere sığınmak istemesine ve tüm ülkelerin etkilenmesine sebep olmuştur. Savaşlara tanıklık eden toplumlarda ortaya çıkan ruhsal sıkıntılar, travmalar etkisini uzun yıllar devam ettirmeye başlamıştır. Bu durum toplum fertlerinin sağlıklı bireyler olmasını zorlaştırmıştır. Geçmişten günümüze devam eden savaşlar ağır yıkımlar oluşturmaya devam etmektedir.

Bu duruma karşı çıkan sanatçılar savaşı protesto etmek, sivil halkın yaşadığı acı ve şiddeti anlatmak, savaşın görünmeyen yüzünü göstermek için sanatı bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Sanatın her dalı savaşı protesto etmeye başlamış, halkın yaşadığı zulmü resimlerinde, afişlerinde, sinema, edebiyat gibi birçok alanda

tema olarak işlemişlerdir. Eleştirel bir dil kullanan sanatçılar, savaş temasını kendi duygu ve düşünceleri ile eserlerine yansıtan çalışmalar yapmıştır. Duygu ve düşüncelerini dışarı aktaran sanatçılar, tanıklık ettikleri, gözlemledikleri savaş farklı fikir ve düşüncelerle sanata aktarmaya çalışmıştır. Savaş farklı konular ile ele alan sanatçılar savaş sahnelerini soyut figüratif, dışavurumcu, gerçekçi tarzda eserlerine yansıtmışlardır. Yapılan eserler geçmiş gelecek nesillere aktarmak için görsel belge niteliğindedir.

Savaş ve sanat temasını, birbirini etkileyen bu kavramları kent ve aile kavramları ile ele alarak, makale, güncel dergi, kitap, savaş anlatan belgesellerden faydalanarak incelediğim konumu, sanatçı görselleri ve savaş temasını işlediğim görseller üzerinden anlatmaya çalıştım.

BÖLÜM 1: SAVAŞIN TANIMI VE TOPLUMSAL KARŞILIĞI

1.1. Savaşın Tanımı

Savaş; Devletler için hayati bir var olma unsuru olup devletlerin elinde bulundurduğu gücü kullanma sanatıdır (Varlık, 2013). Savaş böyle tanımlanacağı gibi, savaş hakkındaki en önemli savlardan bir tanesi de insanoğlunun varlığıyla birlikte doğduğu ve günümüze kadar devam ettiği ve insanoğlu olduğu sürece devam edeceği de düşünülmektedir (Öztürk, 2021).

Sun Tzu “Savaş Sanatı” adlı kitabında; savaş (ping) devletler için önemli bir konu, varlıklarını sürdürmek için yaşamsal öneme sahiptir. Savaş meydanı hayatın devam edeceği ya da son bulacağı bir yerdir. Savaşan devletler için savaş, üzüntü, acı, bıkkınlık ve tükenmişlik şeklinde ifade edilmiştir (Varlık, 2013).

Carl Von Clausevitz’ e göre savaş; politik ilişkilerin bir devamı ve başka araçlarla gerçekleştirilmesidir (Varlık, 2013).

Kişiler tarafından farklı şekillerde ifade edilen savaş olgusu, savaşın ortaya çıkış nedenleri, doğası ve yapılış şekilleri üzerine yapılan incelemeler sonucunda farklı tanımlamalarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Savaşlar toplumların giderek genişlemesi ve sosyalleşmesi sonucu küçük topluluklar arasında gerçekleşen çatışmalar, Orta Çağ dönemi ile toplumların giderek büyümesi daha büyük boyutlu çatışmalara dönüşmüştür. Göçebe yaşam süren toplumların yerleşik düzene geçmesi kentlerin kurulmasını sağlamıştır. Giderek büyüyen toplumlar yaşadıkları bölgeleri korumak için büyük ordular kurmuşlardır. Bu süreçte giderek büyüyen ve büyümeye devam eden ülkeler zamanla hammadde ihtiyaçlarını karşılamak ve sınırlarını genişletmek amacı ile savaşların giderek daha büyük boyutlu yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Yapılan büyük savaşlar geniş bir sahaya yayılarak yıkıcı etkisi büyük olan çatışmalara dönüşmüştür.

Savaş; Devletler tarafından, milli güç unsurlarının tamamının veya bir kısmının kullanılması suretiyle icra edilen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen kuvvet kullanılmasını içeren, düşmanca niyet ve eylem olarak tanımlamaktadır (Varlık, 2013).

1.2. Savaşın Tarihsel Süreci

Savaş, insanların yeryüzünde var olması ile ortaya çıkan bir gerçekliktir. Savaşlar insan nüfusunun artışı ile paralellik göstermiştir. İlkel çağlardan günümüze kadar boyutlarının değiştiğini görebiliriz. Savaşlar, dönemin sunduğu şartlara göre farklı özelliklere sahip olmuştur. Tarih öncesi savaşlar MÖ 10.000 MÖ 3000 yılları arasında yaşamış olan avcı ve toplayıcı topluluklar arasında yaşandığı tahmin edilmektedir.

Tarih öncesi dönemde yapılan Jebel Sahaba ve Nataruk Katliamı, tarih öncesi dönemde yaşayan göçebe topluluklar arasında yaşandığının kanıtı sayılmaktadır. Jebel Sahaba Katliamı 1960 yılında yapılan kazılar sonucunda bulunan insan kalıntılarının incelenmesi ile şiddet boyutunun çok daha eskilere dayandığını kanıtlar niteliktedir. 13 ile 18 bin yıl öncesine ait olan dünyanın en eski savaşların bu bölgede yapılmış olduğu düşünülmektedir. Nil Nehri etrafının sulak arazi olması verimli toprakların daha çok bu bölgede bulunması diğer bölgelerde yaşanan iklim değişikliklerin su sıkıntısına sebep olması, tarımı etkilemesi sonucu farklı bölgelerden Nil havzasına gelen toplulukların buradaki kaynaklardan yararlanmak istemesi üzerine çatışmaların yaşandığı kanısına varılmış, bulunan insan iskeletleri üzerindeki şiddetin birden fazla ve farklı zamanlarda olduğunun keşfi, bu bölge üzerinde birden fazla savaşın yapılmış olduğu belirtilmiştir. Bu dönem savaşların, iklim krizinin yarattığı olumsuzluklardan dolayı yaşandığı söylenmektedir (Crevecoeur, 2021).

Görsel.1 Jebel Sahaba (Sudan) bölgesi kazı çalışmalarında bulunan iskelet kalıntıları (2021).
Kaynak: <https://arkeofili.com/sudanda-13-400-yil-once-tekrarlanan-bir-catisma-yasanmis/> (Erişim: 15.05.2025)

Kenya'nın Turkana Gölü'nün batısında bulunan Nataruk bölgesinde yapılan kazılarda bulunan insan kalıntılarında şiddet uygulandığının izlerine rastlanmış, genç, yaşlı, kadın, erkek, çocuk ve hamile kadın ayrımı olmaksızın yaşanan şiddetin boyutu ortaya çıkarılmıştır. Nataruk Katliamı olarak tarihe geçen bu olay savaşların ne kadar acımasız ve eskiye dayandığının diğer bir kanıtı olarak gösterilmektedir.

Nataruk Katliamı Marta Mirazon Lahr'e göre "Nataruk'un bu tarih öncesi bölgesinde gördüklerimiz, tarihimizin şekillenmesinde çok büyük etkisi olan ve ne yazık ki hayatlarımızı şekillendirmeye devam eden kavgalar, savaşlar ve fetihlerden pek farklı değildir." (Lahr, 2016).

Dönemin şartlarına göre şekillenen savaşlar, ilk çağlarda daha çok insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması için yapılırken zamanla topraklar üzerinde hakimiyet kurmak, sınırları genişletmek, dünya üzerinde üstün güç olmak için yapılmıştır. MÖ Dönemlerde yaşayan ilkel topluluklar su kaynakları, yiyecek vb. temel ihtiyaçlarını karşılamak için birbirleri ile çatışmışlardır. Zaman ilerledikçe ilkel toplulukların göçebe hayat tarzından yerleşik hayata geçmesi, savaşın şeklini ve boyutunu da değiştirmiştir. Savaşlarda kullanılan ilkel silahlar yerini daha kapsamlı ve dayanıklı silahlara bırakmıştır. Atların evcilleştirilip, eğitilerek savaş alanlarında kullanılmaya

başlanması, orduların savaşlarda daha hızlı hareket etmelerini sağlamıştır. Ordular daha düzenli ve disiplinli hale getirilmiştir. Bulundukları bölgeleri korumak için karşı karşıya gelen kabileler arasında çatışmalar büyük boyuta ulaşırken galip gelen taraf bölgedeki gücü eline almıştır. Toplulukların genişlemesi bu bölgelerde imparatorlukların kurulmasına öncülük etmiştir. Tarım alanlarının gelişmesi, topraktan verim alma, ekonominin gelişmesi, ticaret yollarına hâkim olma daha büyük savaşların başlayacağını sebepleri arasında gösterilmiştir (Özdoğan, 2021). Yapılan savaşlar sonrası birçok imparatorluk zayıflamış ve yıkılmıştır. Devam eden savaşlar her dönemde imparatorlukların parçalanmasına ve yıkılmasına sebep olmuştur.

Savaşlar, devletlerin toplum yapısını, siyasi otoritesini, iktisadi yapıyı, dini değiştirebilen bir özelliğe sahiptir. Orta Çağ dönemi Avrupa’ da feodalitenin ortaya çıkması ile toprağa dayalı bir sistemin oluşması toplumda sınıf ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sosyal yapı, ekonomik yapı toprağa dayalı bir sistem haline gelmiştir. Kiliseler güçlenmeye başlamıştır. Ticaretin gelişmesi Feodal yapının giderek zayıflamasına merkezi krallıkların güçlenmesine öncülük ederken, kiliseler güçlerini kaybetmeye başlamıştır.

Teknolojik gelişmelerin giderek artması, barutun bulunması ile savaşlarda ateşli silahların kullanılmaya başlanması savaşın yapısını değiştirmiştir. Savaş alanı, savaşan devletler, sosyal yapı büyük ölçüde bu gelişimden etkilenmiştir. Ordularını güçlendirmek isteyen devletler ateşli silahların maliyetini karşılayabilmek için yeni kaynak arayışlarına başlamışlardır. Ordular silahlandırılarak daha güçlü bir yapıya dönüşmüştür (Özdoğan, 2021). Teknolojik gelişmenin sürekliliği feodal yapının ortadan kalkmasına sebep olurken merkezi devletlerin kurulmasına yardımcı olmuştur. 1648 Wesphalia Antlaşması sonrası ulus-devlet anlayışı yükselmiş, her devlet askeri disiplin ve gücünü arttırmak, ordu sivil ayrımını askeri üniforma ile belirginleştirmişlerdir. Ordu eğitimi için kurumsallaşma yoluna gidilmiştir. Bilimsel gelişmelerin ilerlemesi, 16. ve 17. yy. da devletlerin, ekonomik üstünlük kazanmak, ülke içerisinde var olan kaynakları üst düzeye çıkarmak ve tek taraflı ticaret üstünlüğü sağlamak amacı ile milliyetçi bir ekonomi politikası uygulamaya başlamışlardır. Kapitalist sistemin ortaya çıkması ile ekonomik açıdan zenginleşmeyi hedefleyen

devletler, hammadde kaynakları stoğunu arttırmak için kaynak arayışına girmesi, sömürgeci bir politika uygulamaya başlaması, farklı ülkelerin de kaynaklardan yararlanmak istemeye çalışması dünya savaşlarının başlamasını kaçınılmaz kılmıştır.

Fransız Devrimi sonrası milliyetçiliğin yükselmesi ile dünyanın birçok bölgesinde tek ulusa bağlı devletler oluşmaya başlamış, devletlerin hakimiyeti altında bulunan bölgelerde farklı topluluklarında içinde bulunduğu karma ordular yerine artık ulusal güce bağlı olan halktan oluşan ordular kurulmaya başlanmıştır. Devletlerin imparatorluklara karşı savaşmaları, ulusun devlete bağlılığı sonucu savaş sistemi değişmeye başlamıştır (Özdoğan, 2021).

Birçok açıdan farklı değişimler yaşayan savaşlar, günümüze yaklaştıkça daha kapsamlı hale gelmiş, dünya üzerindeki güç dengesinin de değişmeye başladığı görülmüştür. I. Dünya savaşı, II. Dünya savaşı, büyük devletler arasında tüm dünya coğrafyasını etkileyecek boyutta yaşanmış, bu savaşlar sonrası güç dengesi değişmiş, soğuk savaş döneminde ise aktörlerin değiştiğini, savaşın bilinen formundan çıkarak farklı stratejiler geliştirerek devam ettiği görülmüştür. Devletler arası yapılan savaşlar sadece askeri değil, siyasi bir form yapısı da oluşturmuştur. Devletler farklı savaş stratejileri geliştirerek uzlaşmak istese de teknolojinin giderek gelişmesi savaşların daha yıkıcı hale gelmesine sebep olmuş bu yüzden devletler, korunmak için üst düzey savaş aletlerini kullanmak zorunda kalmıştır (Taşçı, 2023).

21. Yüzyılla doğru akan zaman içerisinde savaşlar, tek gücün hâkim olduğu yani ABD'nin dünya üzerindeki büyük güç haline gelmesi, devletlerin dolaylı yollarla farklı aktörler üzerinden savaşları yönetmeleri, terörist, milis güçler vb. farklı gurupların savaş meydanlarında bulunmaları, mevcut devlet düzenine karşı ayaklanan halkın başlattıkları eylemlerin iç savaşa dönüşmesi, siber saldırılarla devletlerin çökertilmeye çalışılması, diğer devletlerin ülkeler üzerinde psikolojik baskılar uygulamaları savaşların gün geçtikçe farklı şekillere büründüğünü görmekteyiz (Taşçı, 2023). Teknolojinin hızla ilerlemesi savaşlarda yüksek teknolojik özelliklere sahip silahların farklı ülkeler tarafından üretilmeye başlanması diğer ülkeler için kabul edilemez bir unsur olmaya başlaması, ülkeler arası güç dengelerinin değişmeye başlaması, iş birliği içinde olan ülkelerin çıkar çatışmaları, fikir ayrılıkları yeni soğuk

savaş döneminin başlamasına sebep olurken, devletler arasında yaşanan bölgesel savaşların III. Dünya Savaşına dönüşebileceği öngörülebilir bir gerçekliktir (Karaosmanoğlu, 2011).

İki ülkenin ya da birden fazla ülkelerin ittifak kurarak karşı tarafa iyi niyet göstermeksizin çeşitli sebeplerle birbirlerine karşı başlattıkları, savaşa giren ülkelerin maddi manevi zarar gördüğü büyük oranda yıkıcı etkiye sebep olan silahlı mücadelelere savaş denir. Zamanla savaşlar, farklı nedenler öne sürerek büyüklüğüne ve niteliklerine göre ifade edilmiştir. Savaş yöntemleri, devletlerin yürüttüğü savaş politikasına göre şekillenmiştir.

1.3. Savaşın Çeşitleri

1.3.1. Büyüklüğüne Göre Savaşlar

1.3.1.1. Mevzi Yerel Savaşlar

1.3.1.2. Sınırlı Savaşlar

1.3.1.3. Bölgesel Savaşlar

1.3.1.4. Genel Savaşlar

1.3.2. Kapsam ve Niteliğine Göre Savaşlar

Kapsam ve niteliğine göre savaşları iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup ana gayeyi niteleyen sebepler bakımından savaşlar;

1.3.2.1.1. Sınır Toprak Savaşları

1.3.2.1.2. İhtilal İdeoloji Savaşları

1.3.2.1.3. Bağımsızlık Savaşları

1.3.2.1.4. Hegemonya Savaşları

1.3.2.1.5. Din Mezhep Savaşları

1.3.2.1.6. Ekonomik Savaşlar

1.3.2.1.7. Hukuk Savaşları

1.3.2.1.8. Veraset Savaşları

1.3.2.1.9. İç Savaşlar

İkinci grup kuvvetler, harp silah araçları ve dönüşüm bakımından savaşlar;

1.3.2.1. Nizami Konvansiyonel Savaşlar

1.3.2.2.2. Gayri nizami Savaşlar

1.3.2.2.3. Koalisyon ve İttifak Savaşları

1.3.2.2.4. Nükleer Savaşlar

1.3.2.2.5. Topyekûn Savaşlar

1.3.2.2.6. Asimetrik Savaşlar

1.3.2.2. Karma Savaşlar

1.2.1. Savaşın Yönetim Şekilleri

1.2.1.1. Doktrin: Topyekûn, yıldırım, hareket, satıh savunması

1.2.1.2. Strateji: Yıpratma, gerilla, asimetri

1.3.3.4. Muharebe harekât: Mevzi cephe kara deniz hava özel bilgi elektronik

1.3.3.5. Milli güç unsurlarının kullanılması: Psikolojik, ekonomik soğuk gizli (Varlık, 2013).

1.3. Savaşın Çeşitleri

1.3.1. Büyüklüğüne Göre Savaşlar

Savaşın büyüklüğü, yapıldığı bölge ve savaşa katılan devletlerin sayısına bakılarak belirtilir. Yerel/mevzi, sınırlı, bölgesel ve genel savaş olarak ifade edilebilmesi için savaşı oluşturan kriterlere bakılır. 20 Temmuz 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs' ta yaşayan Türkleri korumak amacı ile başlattığı Kıbrıs Barış Harekâtı büyüklüğüne göre mevzi-yerel savaş özelliği taşımaktadır. Belli bir bölgede gerçekleşen savaş iki ülke arasında, standart olan silahlar kullanılarak belirli sayılarda kuvvetler arasında yapılmış, büyük bir harbe dönüşmemiştir (Varlık,2013:114-129; Sokullu, 2019).

1.3.1.1. Mevzi- Yerel Savaşlar

Mevzi savaşlar genellikle birbirine karşı olan iki devlet arasında belirli bir bölgede yaşanan savaşlardır. Mevzi savaşlar küresel boyutlara ulaşmayan, klasik silahların kullanıldığı savaşlardır. Bölge sınırları içerisinde yaşanan mevzi-yerel savaşlar küresel boyutlara ulaşmazken savaş boyutu bölge sahasının büyüklüğüne göre büyük çaplı kuvvetlerin çarpışmasına da dönüşebilir. Güney Asya bölgesi üzerinde bulunan Hindistan ve Pakistan devletleri arasında 1947 yılında başlayan 1999 yılına kadar süren çatışmalar yerel-mevzi savaşları olarak ifade edilir. Bu iki devlet arasında gerilimin hala yaşanması zaman zaman hatta günümüzde de çatışmaların yaşanmasına sebep olmaktadır (Varlık, 2013, Sokullu, 2019).

1.3.1.2. Sınırlı Savaşlar

Belli bir alanı elde etmek amacıyla coğrafi alanı sınırlı olan bölgede yaşanan savaşlardır. Bölgeyi ele geçirmek, mevcut düzene karşı gelmek amacı ile başlatılır. Çatışma sırasında yıkıcı etkiye sahip kimyasal silahlar kullanılmamaktadır. Bu savaşlarda bölgede yaşayan sivil halk hedef alınmaz. 1990-1991 yılları arasında yaşanan Körfez Savaşı sınırlı savaş özelliği taşır (Varlık, 2013:114-129; Sokullu, 2019).

1.3.1.3. Bölgesel Savaşlar

Bölgesel savaşlar genellikle siyasi, dini, toprak ve farklı etnik nedenlerden

dolayı, iki veya daha fazla devlet arasında ya da devlet dışı güçler arasında sınırları belli olan bir bölgede gerçekleşen savaşlardır. Bölgenin sınır komşularına da yansıyabilen bu savaşlar küresel boyuta ulaşmayan, yıkıcı etkilerin de görülebildiği savaşlardır. 1948-1967-1973 yıllarında Orta Doğu bölgesi içerisinde yaşanmış ve günümüzde de yaşanmaya devam eden Arap-İsrail savaşları bölgesel savaş özelliği taşır (Özdoğan, 2017; Varlık, 2013).

1.3.1.4. Genel savaşlar

Sınırları belli olan devletlerin veya devlet guruplarının, ittifak gurupları ile aralarında gerçekleşen dünyanın her yerinde, her bölgesinde başlayan ve devam eden her çeşit ağır silahların kullanıldığı, savaşan devletlerin birbirlerini mağlup etmesi ile sonuçlanan, büyük boyutta insan kaybına sebep olan savaşlardır. Hegemonik savaş olarak adlandırılır. I. ve II. Dünya Savaşları, Jul Sezar'ın tüm Avrupa, Kuzey Afrika ve Anadolu'yu Roma İmparatorluğu'na katmak için yaptığı savaşlar hegemonik savaşlardır (Varlık, 2013; Sokullu, 2019).

1.3.2. Kapsam ve Niteliğine Göre Savaşlar

Savaşlar belirli zamanlarda yapılan ana amaç doğrultusunda ekonomik, teknolojik, hukuki, sosyopolitik ve kültürel sebepler gösterilerek iki veya ikiden fazla devletlerin çatışmasıdır. Kapsam ve nitelik bakımından savaşlar amacı niteleyen sebepler baz alınarak gerçekleşmiştir.

1.3.2.1. Ana gayeyi niteleyen sebepler bakımından savaşlar:

1.3.2.1.1. Sınır Toprak Savaşları

İki devlet arasında paylaşılabilen toprakların aidiyet tartışmasına sebep olması sonucunda yapılan savaşlardır. Tek tarafın kazanması ile sınırlar çizilir. Bir ülke toprağı üzerinde yaşayan başka ülke halkının savaşması ile halkının tamamının yaşadığı ülke hakimiyetine girmesi için yapılan savaşlarda toprak ve sınır savaşları içerisinde yer alır. 1990 yılında çıkan körfez savaşı Irak'ın Kuveyt üzerindeki toprak talebi, Romanya Bulgaristan arasında Dobruca bölgeleri örnek savaşlar olarak gösterilebilir.

1.3.2.1.2. İhtilal İdeoloji Savaşları

Var olan yönetimin iç savaş sonucu yıkılarak ihtilalin gerçekleştirilmesi, toplumsal ve siyasal düşüncenin ülkü olarak benimsenmesi ve yayılması için yapılan savaşlardır. Rus İç Savaşları Ekim Devrimi (1917 -1918) İspanya İç Savaşı (1936-1939) yapılan ihtilal ideoloji savaşlarıdır.

1.3.2.1.3. Bağımsızlık Savaşları

Sömürgeci ülkelerin baskı ve egemenliğinden kurtulmak, imparatorluk yönetiminden ayrılmak isteyenlerin başlattığı savaşlardır. Bu savaşlar iç savaş olarak da gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı bağımsızlık savaşı olarak adlandırılır.

1.3.2.1.4. Hegemonya Savaşları

Dünyayı yönetme arzusu ve kıtalar üzerinde toprak hakimiyetini genişletmek isteyen devletlerin başlattıkları savaşlardır. Sayıca üstün olan devletin zaferi ile sonuçlanan bu savaşlarda üst düzey askeri teçhizat ve silahlar kullanılmıştır. II. Dünya savaşı, Napolyon'un tüm Avrupa'yı Fransız imparatorluğuna katmak için başlattığı savaşlar hegemonya savaşları örneğidir.

1.3.2.1.5. Din Mezhep Savaşları

Bir dinin yaygınlaştırılması için yapılan savaşlardır. Belli bir düşünceyi savunan ve yayılmasını sağlamak ana amaçtır. 1096-1550 Haçlı Seferleri.

1.3.2.1.6. Ekonomik Savaşlar

Ülkeler arasındaki ekonomik gücün kullanılması ile yürütülen savaşlardır. Amaç karşı tarafın ekonomik yapısının bozulmasına sebep olmaktır. Karşı tarafa uygulanan ambargo, ithalat yasakları, kota uygulamaları ile ekonomik gücün ileri ölçüde zayıflanması hedef alınır. Bunların dışında ülkelerin hammaddeye yakınlık, petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olma çabaları ekonomik savaşların çıkmasına neden olarak gösterilebilir. Çatışma dışında karşı tarafa yapılan siber saldırılar, borsada oluşturulan belirsizlikler ve riskler ülke ekonomisinin zayıflamasına ve çökmesine zemin hazırlar.

1.3.2.1.7. Hukuk Savaşları

Devletlerin hukuk yolunu kullanarak yaptıkları savaşlardır. Tarafların karşılıklı olarak siyasi, ekonomik ve toplumun çıkarlarını korumak amacı ile mahkemelere, uyuşmazlıkların çözümü için kurulan tahkim heyetlerine, uluslararası yargı organlarına başvurulur. Uzun süren mücadele sonunda taraflardan biri kazanır.

Hukuk savaşları sürecinde herhangi bir saldırı söz konusu olduğunda BM tarafından savaş yasaklanmasına rağmen BM anlaşmasının 51. Maddesi öz savunma hakkı, saldırıya uğrayan devletin saldırıya karşı koymak suretiyle herhangi bir kurumun izni olmaksızın doğal savunma hakkını kullanabilir.

1.3.2.1.8. Veraset Savaşları

Ülke başında bulunan hükümdarın ölmesi sonucu hükümdar üyelerinin yönetim üzerinde hak iddia etmesi ile aralarında başlayan savaşlardır. Tahta geçecek olan kişiye karşı farklı gurupların da ülke yönetiminde söz sahibi olmak istemeleri iç savaşların başlamasına sebep olur. Veraset savaşları iç savaflara sebep olduğu gibi ülkelerin çıkarları doğrultusunda ulus savaşlarına da dönüşmüştür. Örneğin İngiltere’de Stuart ve Tudor hanedanları arasında taht kavgaları yaşanmıştır. 1701-1714 İspanyol veraset savaşlarında tahtın başına geçmek isteyen Fransa ve Avusturya arasında başlayan veraset savaşları örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.1.9. İç Savaşlar

Aynı ülke siyasi, dini siyasi, dini, etnik kökenli gurupların devlet yönetimine karşı başlattıkları silahlı mücadelelerdir. İç savaşlar devletin bütünlüğünün dağılmasına, toplumun refah ve huzurunun bozulmasına, devlet ekonomisinin ciddi hasarlar almasına yol açmaktadır. Yabancı ülkelerin iç çatışmalara katılması da baştaki yönetim için büyük tehdit unsuru oluşturur.

İç savaşlar yönetimin uyguladığı siyasi politikalarının farklı guruplar tarafından kabul görmemesi, aynı devlet üzerinde yaşayan farklı kültür ve dini yapıya sahip gurupların aralarında oluşan gerginlikler, eşitsizlik ve adaletsizlik ve bölgelerin

bağımsızlık hakkını talep etmesi iç savaşların başlama sebepleridir. 1861-1865 Amerikan İç Savaşı, 1936-1939 İspanyol İç Savaşı, 2011 Suriye savaşları örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.2. Kuvvetler, Harp Silah Araçları ve Dönüşüm Bakımından Savaşlar

1.3.2.2.1. Konvansiyonel Savaş

Konvansiyonel savaşlar devletler arasında yapılan alışılmış silahların (tank, gemi, uçak, silah vb.) Kullanıldığı, her iki tarafında düzenli ordulara sahip olduğu kuvvetler tarafından kara, deniz ve hava kuvvetleri tarafından belirli bir bölgede yürütülen savaşlardır. Alanlarına göre farklılık gösteren konvansiyonel nizami savaşların risk oranları farklılık göstermektedir. Silahlı kuvvetlerin karada yürüttüğü savaşlar iki tarafın karşı karşıya geldiği savaşlardır. Can kaybı ve mühimmat kaybı büyük boyutludur. Deniz ve hava kuvvetlerinde çatışmaya katılma riski daha az olduğu için verilen kayıplar daha azdır. Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların kullanılması, sivillere zarar verme gibi eylemlerde bulunmak, Cenevre Sözleşmeleri ve uluslararası düzenlenen anlaşmalarla alınan kararlar doğrultusunda yasaktır. 1980-1988 Irak -İran savaşı örnek gösterilebilir.

1.3.2.2.1. Gayri Nizami Savaşlar

Devletler tarafından kabul görmeyen ve tanınmayan herhangi bir nizami düzene sahip olamayan direniş gruplarının, devletler tarafından kullanımı yasaklanmış nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları kullanarak, sabotaj, pusu, suikast vb. taktiklerle başlattıkları savaşlardır. Gizliliğin ön planda tutulduğu operasyonlarda askeri zafer kazanmanın yanında politik zaferler kazanmakta hedeflenmektedir.

Terör örgütlerinin kendilerini hukuksal alanda devletlere kabul ettirmek için yaptıkları eylem ve operasyonlar gayrinizami savaş olarak örneklendirilebilir (Özdoğan, 2017, Varlık, 2013).

1.3.2.2.3. Koalisyon ve İttifak Savaşları

Koalisyon ve ittifak askeri birer terim olup, ortak alanlarının birden fazla devlet veya gruplar tarafından birleşerek oluşturulan anca bölge, mevzi ve küresel çapta

farklı büyüklüğe sahip savaş stratejileri ve askeri iş birliği bakımından birbirinden farklı olan terimlerdir.

İttifak savaşları birden fazla devletin ortak kararları ve anlaşmaları doğrultusunda uzun süreli devam eden düzenli birliklerden oluşan ve küresel ölçekteki savaşlardır. Ekonomik çıkarları, aynı fikir ve düşüncelerin savunulduğu ve uygulanması için başlatılan savaşlardır. Devletler Ortak düşmanlarına karşı uzun süreli ve kalıcı iş birliği sağlar.

I.ve II. Dünya Savaşları, ittifak ve itilaf devletleri olarak belirlenen taraflar arasında gerçekleşmiştir. Koalisyon savaşları bağımsız devletlerin belirli bir çatışma veya kriz anında kısa süre için birleşmesi ile yapılan savaşlardır. Ortak düşmana karşı iş birliği oluşturan esnek bir yapıya sahiptir. 1990-1991 Irak Savaşı BM'nin desteği alınarak ABD, Birleşik Krallık, Fransa vb. ülkelerin Irak'a karşı oluşturdukları koalisyon örnek verilebilir (Varlık, 2013).

1.3.2.2.4. Nükleer Savaş

Devletler arası yapılan savaşlarda askeri silahların dışında nükleer silahların ya da sadece nükleer silahların kullanıldığı savaş çeşididir. Nükleer silahların kullanımı ciddi boyutlarda tahribata yol açtığı gibi radyoaktif kirlenmeye sebep olmaktadır. II. Dünya Savaşı yıllarında Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombasının atılması sonucu 100 binin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. Yapılan uluslararası anlaşmalar nükleer silah kullanımını yasaklamış, nükleer silaha sahip olan devletlerin düzenli denetimlerinin yapılmasına karar verilmiş olmasına rağmen biyolojik ve kimyasal silahlar savaşlarda kullanılmaya devam etmiştir.

1.3.2.2.5. Topyekûn Savaşlar

Devletlerin askeri gücünün yanında bütün sivil halkının da katıldığı, devletin tüm olanaklarını seferber ettiği savaş türüdür. Devletin eğitim, sanayi, tarım, ekonomik gücün her türlü imkanının savaşın kazanılması için kullanıldığı büyük çaplı bir savaştır. Savaş sırasında silahlı kuvvetlere gerekli teçhizat ve ihtiyacı karşılamak için cephe arkasında sivil halkta savaşa katılır. Toplumsal olarak sadece askerler değil sivil

halkında büyük ölçekte etkilendiği bir savaş olması yönünden dikkat çeker. Devletin yeniden kazanılması, sınırların korunması ve düşmanın mağlup edilmesi için savaşan halk bu süre içerisinde düşmanla mücadeleye girmesi sonucunda ciddi kayıplar vermiştir. Topyekûn savaşlar devletlerin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olması, yapılanmanın yeniden şekillenmesinde rol oynar.

I. Dünya ve II. Dünya savaşı, Taiping Ayaklanması (1850-1861), Vietnam savaşı topyekûn savaş örneği olarak gösterilir (Özdoğan, 2017).

1.3.2.2.6. Asimetrik Savaş

Askeri güç, teçhizat, yöntem ve teşkilatlanma yönünden farklı tarafların savaşmasıdır. Güç yönünden zayıf olan mahalli kuvvetlerin, milislerin geleneksel orduya karşı terör, siber saldırılar, gerilla savaş yöntemlerini kullanarak mücadele ettikleri savaş türüdür. Sivil halkın propaganda gibi yöntemlerle savaşın içine çekilmesi sivil kayıplarının yaşanmasına sebep olmaktadır.

Zayıf tarafın güçlü taraf karşısında güç dengesini bozmak amacı ile asimetrik yöntemleri kullanarak oluşturduğu bir strateji olarak ifade edilebilir (Varlık, 2013). Örneğin 11 Eylül 2001'de ABD yapılan terör saldırısı sonrasında ABD'nin Afganistan'a savaş açması.

ABD-Vietnam Savaşı'nda Vietnam'ın gerilla yöntemini kullanarak ABD askerleri ile mücadele etmesi.

1.3.2.2.7. Karma Savaşı

Düzenli ordu birlikleri ve uyguladıkları yöntemler, siber saldırılar, geleneksel olmayan gayrinizami, ekonomik ve psikolojik baskılar, yanlış bilgilerin isteyerek üretilmesi ve yayılmasını sağlamak için birçok stratejinin bir arada kullanıldığı savaş türüdür. Devlet dışı örgüt ve guruplarında yer aldığı savaşlardır.

Devletin bilgi sistemine sızmak, yanlış bilgilerle yapılan propaganda sonucu toplumun huzurunu bozmak ve iç karışıklıklara sebep olmak, toplum psikolojinin bozulmasını sağlamak, ekonomik zorluklar yaratmak ambargo, finansal yaptırımlar

uygulamak, devlet dışı aktörlerin savaflara dahil edilmesi gibi yöntemler kullanılarak savaflan tarafların yıpratılması hedeflenmiştir. Günümüz savaflarında strateji olarak kullanılan bir savaş türü olarak dikkati çeker. Rusya-Ukrayna Savaşında Rusya'nın askeri güç kullanımı dışında Ukrayna'ya karşı siber saldırılar, ekonomi üzerinde gerçek olmayan dalgalandırmalar yaratmak gibi yöntemler kullanarak yıpratmaya çalışması örnek olarak gösterilebilir.

1.4. Savaşın Yönetim Şekilleri

Savaş yönetim şekilleri içerisinde doktrin, devletlerin savaş süreci içerisinde silahlı kuvvetlerin devletin lehine sonuçlanması istenen bir savaşta belirtilen görüş, ilke ve sistematik fikirler bütününe açıklanması, belirlenmiş kurallar çerçevesinde görüşlerin askeri alanda yapılacak operasyonlarda uygulanması için alınan kararlar bütünüdür. Topyekûn savaş bir doktrin örneğidir. Yapılan savaşların belli hedeflere ulaşabilmesi için uzun süreli yapılan planlar ve uygulanan yöntemler ise stratejidir. Topyekûn savaşta devletin her alanda var olan imkanlarını seferber etmesi, gerilla, sath savunması birer strateji şeklidir.

1.5. Dünyadaki Büyük Savaşlar

1.5.1. Moğol İstilaları

Moğolların tarih sahnesine girişleri Cengiz Han'ın Moğol İmparatoru olması ile başlar. Orta Asya bölgesinde bugünkü Moğolistan topraklarında yaşayan kabilelerin göçebe yaşam tarzını benimsemeleri siyasi boşluğun olmasına sebep olmuş bu durum boylar arasında anlaşmazlıklara ve çatışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Kabileler üzerinde siyasi otorite boşluğunu gidermek ve güçlü bir Moğol İmparatorluğu kurmak isteyen Cengiz Han, cihan hakimiyeti idealiyle, Moğol boyları olarak bilinen Tatar, Kereyid, Nayman, Merkid boylarını bir çatı altında birleştirerek Moğol İmparatorluğu'nu kurmuş ve 1206 yılında yaptığı kurultayda Moğol İmparatorluğu'nun başına geçmiştir. Asıl adı olan Temuçin, kurultay da Cengiz Han unvanının verilmesiyle değişmiştir (Cartwright, 2019).

Görsel.2 Moğol İmparatorluğu'nun hükümdarı ve kurucusu Cengiz Han'ın Büstü.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/11220/bust-of-genghis-khan/> (Erişim: 15.05.2025)

Cengiz Han, imparatorluğun gelişmesi ve hızlı ilerlemesi için bazı yenilikler yapmıştır. Moğol dilinin yazıya dökülmesini sağlayarak bağlayıcı kanunlar oluşturmuştur. Boylar arası iletişimin hızlı ve doğru bir şekilde sağlanması için haberciler oluşturmuştur. Yam adı verilen habercilerin boylar arası iletişimi sağlamaları imparatorluğun hızlı bir şekilde sınırlarının gelişmesinde ve büyümesinde önemli bir unsur olmuştur. Askeri alanda yaptığı reformlarla, yönetim ve komuta başına yetenekli, bilgili, savaşmayı bilen kişileri atayarak güçlü ve disiplinli bir ordu ve yönetim kurmuştur (HT Bilim Tarih Felsefe, 2024).

Görsel. 3 Moğol İmparatorluğu Haritası.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/11309/map-of-the-mongol-empire/> (Erişim: 15.05.2025)

Siyasi birliğin sağlanması, cihat hakimiyeti fikrinin boylar tarafından desteklenmesi ile Orta Asya'dan başlayan seferlerle kısa sürede Orta Asya'nın büyük bir bölümünü fethetmiştir. Yayılımcı bir politika izleyen Cengiz Han seferlerine devam ederek 1211-1215 yıllarında Çin'e saldırmış ve Pekin'i ele geçirmiştir. Çin gibi büyük bir imparatorluğu ele geçirebilecek düzeyde güce ulaşan Moğollar, bu zaferle sınırlarını Çin Denizi' ne kadar ulaştırmıştır. Çin halkının topraklarını alarak ekonomik gelirlerinin yükselmesini sağlamış, ipek yolu ticaretinin Doğu kısmını ele geçirmişlerdir. Cengiz Han Çin Seferi sonrası elde ettiği güç ile Batıya yönelmiş, Harzemşah devleti ile sınır komşusu olan Moğollar ticari ilişkilerini dostluk çerçevesi içinde gelişmesini sağlamak amacı ile Harzemşah Devleti' ne büyük bir ticaret kervanı göndermiştir. Harzemşah Devleti'nde Otrar Valisi olarak görev yapan Gayır Han, kervan üyelerine karşı hoşgörü göstermeyerek kervan üyelerinin öldürülmesi ve tutuklanması, kervandaki mallara el koyması, Harzemşah hükümdarı Alaaddin Muhammed'in bu olaya karşı sessiz tutumu, Moğollara karşı göstermiş olduğu olumsuz tutum ve davranışlar Moğolların kurmak istediği dostluk ilişkisini başlamadan bitirmiştir.

1218 yılında yaşanan bu olaylar karşısında Cengiz Han Harzemşahlara karşı sefer başlatmıştır. Otrar'da karşı karşıya gelen iki devlet arasında yapılan savaş sonucu Harzemşahların yenilmesi ile toprakları Moğollar tarafından işgal edilmiş ve Harzemşah Devleti ortadan kaldırılmıştır. Bu olaylar karşısında Moğollardan kaçan Alaaddin Muhammed'in yakalanması için Cengiz Han Sübetey ve Cebeyi görevlendirmiştir. 1219-1221 Harzemşahlar'a karşı başlatılan seferlerle Semerkant, Buhara, Maverâünnehir, İran, Horasan gibi Türk İslam medeniyetlerinin ilim ve kültür merkezi olan yerler ele geçirilmiştir. Maverâünnehir'in alınması ile ipek yolu Moğolların kontrolü altına girmiştir (Yılmaz, 2021).

Alaaddin Muhammed'in 1220 yılında ölmesi ile Sübetey ve Cebe batıya yönelmiştir. Mugan Ovası'na ve daha sonra Kura Nehri'ne doğru ilerlemişlerdir. Kafkaslara doğru akınlar yapmaya başlayan Cebe ve Sübetey Gürcistan'a ilerlemiştir. Kotman'a ulaşmaları ile burada Gürcü birliklerle girdikleri savaşta kazana taraf olmuşlardır. Bölgede bulunan Kıpçaklar, Moğol ilerleyişinin durdurulması için Ruslarla birleşmiştir. 2 Haziran 1223 tarihinde yapılan Kalkan Savaşı ile Ruslar ve Kıpçaklar büyük bir mağlubiyet almıştır. Sübetey ve Cebe'nin Batıya yaptıkları seferlerin asıl amacı bölgeyi ve muhaliflerini tanımaktır (Çelik, 2022).

Cengiz Han'ın 1227 yılında vefat etmesi sonrası Moğol İmparatorluğu'nu dört oğlu ve torunları arasında paylaştırmış, Moğol İmparatorluğu'nun başına Ögedey'i büyük kağan olarak atamıştır. Cengiz Han, devlet düzenini korumak ve daha güçlü hale getirmek için imparatorluk bünyesinde görev yapan bakanları vali olarak atamıştır. Ülkedeki insan sayısının bilinmesi için sayım yaptırmış ve vergi sistemi oluşturmuştur. Daha da güçlenen Moğol Devleti Cengiz Han'ın ölümüyle seferlere yeniden başlamıştır. Başarılı komutanları arasında bulunan Sübetey, Ögedey'in Çin seferine katılmıştır. Ordunun batı kısmını yöneten Batu'nun topraklarını genişletmesini sağlamak için Rusya ve Macaristan'a karşı sefer başlatmıştır. Yapılan seferler sonunda Bulgarlar, Ruslar, Macarlar yenilerek, birçok şehir ele geçirilmiştir (Çelik, 2022). Batı Avrupa'ya kadar sınırlarını genişleten Moğol imparatorluğu Ögedey'in ölümü üzerine yerine geçecek hükümdarın seçilmesi için oluşturulan kurultay seferlerin durmasına neden olmuştur. 1246-1248 yılları arası Guyuk Han,

1252-1259 yılları arasında Mongke Han devletin başına geçmişlerdir. 1260-1294 yılları arasında Kubilay han başa geçmiş ancak taht kavgası sonucu kardeşi Ariq Boke ile savaşmıştır. İmparatorluk dörde bölünmesi ile Moğol imparatorluğunun yavaş yavaş parçalanmaya başlayacağı kaçınılmaz bir hal almıştır. Kubilay Hanlığı'nın diğer hanlıklardan daha güçlü ve başarılı olması Kubilay Han'ın Çin üzerine sefer düzenleyerek Çin İmparatoru olma idealini geliştirmesine katkı sağlamıştır. Yaptığı seferler sonucu Çin'i işgal eden Kubilay Han Çin İmparatorluğu'nun başına geçerek Yuan Hanedanlığını kurmuştur. İlk defa Çin, hanedan dışı biri tarafından yöneltilmeye başlanmıştır. Başarılı bir yönetici olan Kubilay Han tüccarlar için vergi düzenlemeleri yaptırmış, kâğıt para kullanımını yaygınlaştırmış, su yolları ve şebekelerini düzenlemiştir. Ancak sınırlarını genişletmek için Japonya'ya savaş açması ve yenilmesi, Güney Doğu Asya'da Vietnam ile savaşa girmesi başarısız sonuçlar alması ile hanedanlık 13. yüzyılda gerileme dönemine girmiştir (Cartwright, 2019).

Moğol İmparatorluğu'nun Batı kanadını yöneten Batu Han 1242 yılında Volga Nehri yakınlarında Altın Orda Devleti'ni kurmuştur. Moğol imparatorluk bünyesinden ayrılan Altın Orda Devleti bağımsız bir devlet olmuştur. Batu Han döneminde güçlü bir devlet olan Altın Orda, Rus Prenslüklerini ve Doğu Avrupa'yı kontrol altına almıştır. Batu Han'ın kardeşi Berke Han döneminde devlet daha da güçlenmiş ve İslamiyet'i benimsemeye başlamıştır. Altın Orda Devleti Toktamış zamanının da Timur ile girdiği savaşlar sonunda zayıflamaya başlamıştır. Rusların güçlenmesi, 1480 yılında Moskova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile Altın Orda Devleti parçalara ayrılmıştır (Cartwright, 2019).

1256 yılın da İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hulagü Han 1253 yılında Moğol İmparatorluğu sınır güçlerinin tehdit oluşturması üzerine Batıniler, Abbasîler ve Memluk Devletlerini yıkmak amacı ile sefere çıkmıştır. Hülagu Han Alamut Kalesi'ni alarak Bâtınileri ortadan kaldırmış daha sonra Abbasî Halifeliğini ortadan kaldırmak için Bağdat'ı kuşatmıştır. Abbasi Halifesi öldürülmüş, birçok ilim insanı, eserler ve kitaplar yok edilmiştir. Bu olay İslam dünyası için çok acı bir etki bırakmıştır. İran'da siyasi birliği yeniden kuran Hülagu Han İlhanlı Devleti'ni kurmuştur. Memlûklülere son vermek için Suriye üzerine sefere çıkan Hulagü Han, Ayn Calut Savaşı'nda

Memlûklûler'e yenilmiştir. Bu savaş Moğol İmparatorluğu'nun aldığı ilk yenilgi olmuştur. Savaş sonucunda Moğolların batıya ilerleyişi durdurulmuştur. İlhanlı Devleti 1335 yılına kadar hüküm sürmüştür. Hulagü Han döneminde Moğollar Batı Asya bölgesinde uzun bir hakimiyet kurmuş, İslam dünyasının bütün siyasi ve kültürel değerleri değişime uğramış, büyük devletler zalimce kadın çocuk erkek ayrımı yapmaksızın katledilmiştir (DİA, C.30). İlhanlı Devleti'nin Harzemşahları ortadan kaldırması ile batı da Anadolu Selçukluları ile Moğollar sınır komşusu olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti Moğollarla 1243 Köse Dağ Savaşı'na kadar karşı karşıya gelmemiş, 1240 yılında Anadolu'da başlayan Baba İshak İsyanları Anadolu Selçuklu Devleti'ni sarsmış, isyan bastırılmış olsa da Anadolu'nun birçok bölgesinde yaşanan isyanın etkileri yönetim boşluğuna sebep olmuştur. Moğol komutanı Çormagan Noyan'ın başında bulunduğu birlikler tarafından Erzurum'un işgal edilmesi ile Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarını koruyamaz duruma gelmiştir. 1243 Köse Dağ Savaşı sonrası ağır yenilgi alan Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı II. Keyhüsrev tabi devlet olmayı kabul etmiştir. Bunun sonucunda Moğol sınırları Bizans Devleti'ne kadar ulaşmıştır (Sutay, 2020).

Moğollar Cengiz Han'ın ölümü ile dağılmaya ve daha sonra parçalanmaya başlamıştır. Hanlar arasında yaşanan taht kavgaları, birbirinden bağımsız devletlerin kurulması ve dağılması, Batı Asya, Ortadoğu, Doğu Avrupa'da ortaya çıkan beyliklerin güçlenmesi ve bölgelerin Türkleşmeye başlaması, Uzak Doğunun Çin kültürünü benimsemesi sonucu gücünü kaybederek 1400 yıllarına doğru yok olmuştur.

Tarihte dünyanın en büyük imparatorluğunu kuran Moğollar, işgal ettikleri bölgelerde uyguladıkları şiddetle de adından söz ettirmiştir. İşgal süresince şehirleri yağmalamış, çocuk, kadın, yaşlı ayrımı yapmaksızın kıyım yapmıştır. Medrese, cami, kütüphane gibi birçok yapıyı yıkmış, kitapları yakmıştır. Şehirlerde bulunan su kanallarını tahrip ederek tarım yapılmasını engellemiştir. Bazı bölgelerde işgal ettikleri şehirleri tamamen ortadan kaldırmışlardır. Acımasızca yaptığı katliamlarla insanları korkutmuş, Moğol İmparatorluğu'na karşı direnmeyi engellemiştir. Hâkim olduğu bölgelerin sosyal ve etnik yapısını değiştirmiştir. Moğollardan arda kalan herhangi bir eser ya da mimari yapı bırakılmamıştır. Doğuya ve batıya düzenledikleri seferler

sonuca farklı kültürler arasında bağların kurulmasını sağlamıştır.

1.5.2. Taiping Savaşı

1644-1911 yılları arasında Çin yönetiminin başında bulunan Qing Hanedanlığı döneminde, 1850-1864 yılları arasında Hong Xiuquan'ın, mevcut yönetime karşı başlattığı iç savaştır. Uzun süren isyanın sonunda yaklaşık olarak 20 milyonun üzerinde insanın hayatını kaybettiği, dünya tarihinde en kanlı çatışma olarak bilinmektedir.

Görsel. 4 Taiping Ayaklanması

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Taiping_Ayaklanmasi (Erişim: 15.05.2025)

1814 yılında Guanlubu eyaletinde dünyaya gelen Hong Xiuquan, Hristiyan bir köy öğretmenidir. Kendini İsa peygamberin kardeşi olduğunu ve tanrı tarafından kendisine mesajlar iletildiğini iddia ederek, sosyal ve dini anlamda değişikliklerin olması gerektiğini savunan Taiping İsyanının lideridir. Kısa sürede çevresinde toplanan taraftarları tanrı tapınma derneği çatısı altında toplamıştır.

Qing yönetimine karşı olan Hong Xiuquan toplumsal ve sosyal alanda gerçekleştirmek istediği ideallerin hedefine ulaşması için 1850 yılında yönetime karşı çıkmaya başlamış, giderek büyüyen taraftar ile isyan hazırlıklarına başlamıştır. Amacı kadınların söz hakkı olmadığı bir toplulukta kadın erkek eşitliğini sağlamak, ahlak kurallarına aykırı, toplumun refah ve huzurunu bozduğunu düşünen maddelerin

kullanılmasını yasaklamak, özel mülkiyetin kaldırılarak toprakların herkese eşit kullanım hakkının olması gerektiğini, fikirlerinin kabul edilmesini sağlamaktır. Bununla birlikte Qing Hanedanlığı'nın devleti yönetiminde başarısız olduğunu, batılı devletlerin müdahalelerinin fazlaşması, savaşlarda aldıkları yenilgiler ile gücünün bittiği gibi sebepleri öne sürmüştür (Işık,2025).

1851 yılında ayaklanma resmi olarak başlamış, 1852 yılında Tianjin şehrini ele geçirmiştir. Başkent yapılan Tianjin'de Taiping Cenneti Kararlığı'nın kurulduğunu ilan etmiştir. Dini kuralların yönetimde etkili olduğu devlet anlayışıyla yönetilen krallık, Hong Xiuquan'ın yaptığı değişiklikler taraftarları arasında uyulması gereken kurallar olarak ilan edilmiştir. Alkol, uyuşturucu gibi maddeler yasaklanmış, kumar, birden fazla kadın ile evlilik, insanların köle olarak çalıştırılmasının yasaklandığı kurallar dışında halkın lehine köklü kararlar alınmıştır. Toprak reformu ile özel mülkiyette olan topraklar devlet bünyesine alınarak eşit şekilde dağıtılmıştır. Kadınların söz hakkı olmadığı Qing Hanedanlığında eğitim hakkı mal, mülk sahibi olabilme, orduda görev alabilme hakkı tanınmıştır. On yıl boyunca devam eden Cennet Krallığı, batılı devletlerin sömürgecilik politikalarını olumsuz etkileyeceğini düşünmeleri, hanedanlığın katı kuralları sonucu taraftarların giderek azalmaya başlaması sonucu Qing Hanedanlığı batılı devletlerin de yardımıyla 1864 yılında isyanı bastırmıştır. İsyanın sonunda her iki taraftan milyonlarca insan öldürülmüş, şehirler tahrip edilmiş, Qing Hanedanlığı yönetimi giderek zayıflamış ve güçsüz duruma gelmiştir. Uzun süre devam eden hanedanlık siyasi otoritesini giderek kaybetmiştir (Histor, 2018).

Hong Xiuquan, krallığını ilan etmesi ile etrafında toplanan taraftarları ile 1851'de bugünkü Guangxi'de köylü isyanı başlattı ve "Göksel Taiping Krallığı"nı kurduğunu ilan ederek bazı radikal reformlar yapmıştır (Yıldırım, 2021, s. 249). Özel mülkiyetin kaldırılması ve devlete ait olan toprağın adil olarak halka dağıtılması, sınıfsız bir toplum, kadın erkek eşitliği, ay takviminin güneş takvimiyle değiştirilmesi, kadınların ayak bağlamasının yasaklanması, alkol, afyon, tütün, çoklu evlilik, kölelik ve fahişeliğin yasaklanması gibi kararlar almıştır (Yolaç, 2016). Pekin'i almak için yollanan bir Taiping ordusunun geri püskürtülmesinden sonra, yaklaşık 10 yıl süresince Taiping Krallığı yöneticileri Hong Xiuquan Krallığı'na karşı ilerleyiş için

gerekli desteği bulamamıştır.

Hareketin lideri Hong Xiuquan'ın kendini İsa'nın küçük kardeşi olduğu iddiası ve yanındakilerin ruhani savları Batılılar tarafından şarlatanca görölmüş, çıkarlarına ters düştüğü için desteklenmemiştir. Batılı devletler on yıl boyunca devam eden Taiping Krallığı'nın giderek güçlenmesini engellemek amacı ile Qing Birliklerine yardım ederek isyanın bastırılmasında etkili olmuşlardır. Batılı devletlerin zayıf Mançu hükümetini kuvvetli Taiping hükümetine tercih etmesi Taiping Krallığı'nın komünist kokusu bulunan tedbirlerinin tehlikeli görünmesiydi (Eberhard, 1947). Batılıların kendi ticari ve diplomatik menfaatlerini koruma arzusu onları Taipinglerle mücadelesi sırasında Li Hongzhang'ın Huai ordusuna destek verecek olan Gönüllü Birlikler kurmaya itmişti (Dillon, 2016). Taiping güçleri Şanghay eşrafi tarafından oluşturulan “Daima Muzaffer” adı verilen yabancı komutanlar tarafından idare edilen Qing birlikleri tarafından püskürtüldü. Bu gelişmeler nedeniyle Taiping Krallığı'nın çöküşü kesinleşmişti (Yolaç,2016). Taiping Krallığı'nın güçlenip zaten ağır yenilgi altında kalan Qing Hanedanı'nı devirmesi veya iş birliği yapabilecek olması sömürge güçlerin işine gelmeyecekti. Bu nedenle ortadan kaldırıldı. Uzun Qing Hanedanı'na karşı duyduğu nefret, bu hareketin ilerlemesini ve büyümesini sağlamıştı.

1.5.3. I. Dünya Savaşı

Görsel. 5 I. Dünya Savaşı (2009).

Kaynak: <https://www.history.com/articles/world-war-i-history> (Erişim: 15.05.2025)

1914-1918 yılları arasında dünya devletlerinin katıldığı, dünya tarihinin en büyük ve en yıkıcı savaşlarından biri olan I. Dünya savaşı birçok imparatorluğun ortadan kalkmasına, milyonlarca insanın ölmesine, şehirlerin yok olmasına, siyasi ve ekonomik sıkıntıların yanında toplumsal sorunların üst seviyeye çıktığı bir savaş olma özelliği ile tarihe girmiş, II. Dünya savaşının alt yapısını hazırlamıştır.

Dünya üzerindeki büyük devletlerin uyguladıkları sömürgecilik politikalarının siyasi birliğini tamamlayan diğer devletlerin hammadde arayışları için Afrika ve Orta Asya devletleri üzerinde sömürgecilik faaliyetlerine başlaması, devletler arası çıkar çatışmalarının başlaması, sınırları genişletme çabaları devletleri karşı karşıya getirmiştir. İngiltere'nin büyük bir güce ve dünya üzerinde neredeyse her kıta üzerinde uyguladığı sömürgecilik politikası, İtalya'nın Afrika ülkeleri üzerinde uyguladığı sömürgecilik politikaları, Almanya'nın Fransa'dan Alsas Loren'i alması, Rusya'nın sıcak denizlere inmek istemesi ile Avusturya ve Macaristan'ın bu durumdan rahatsızlık duyması savaş öncesi devletlerin gruplaşmasına öncülük etmiştir. Almanya'nın siyasi otoritesini kazanması, askeri alanda giderek büyümesi itilaf devletleri için bir tehdit unsuru olarak görülmüş, bu gücün ortadan kaldırılması ve ilerlemesinin durdurulması savaşın başlamasındaki en önemli nedenlerden biri olmuştur. Sahip oldukları sömürge

ve ticaret alanlarını korumak, sınırlarını genişletmek istemeleri savaşın diğer sebepleridir. Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Almanya safında savaşa katılması Almanya'nın çıkarlarını korumak, sömürge arayışlarında Almanya'dan yardım almaları ve desteklemeleri, Almanya'nın sanayi gücünün olması ve Avusturya- Macaristan'ın Balkanlar üzerindeki politikaları savaşa girme nedenleri olarak gösterilmiştir (Kodal, 2015).

İtilaf ve ittifak güçleri olarak ikiye ayrılan gurubun üyeleri;

İtilaf devletleri: İngiltere, Fransa, Rusya, 1915 yılında İtalya ittifak güçlerinden ayrılarak itilaf devletlerine katılmış, 1917 yılında Amerika Birleşik Devletleri savaşa dahil olmuştur. İttifak devletleri: Almanya, Avusturya-Macaristan, 1914 yılında Osmanlı Devleti ve 1915 yılında Bulgaristan katılmıştır

28 Haziran 1914'te Avusturya Macaristan veliahdının, Sırp bir tarafından öldürülmesi savaşı tetiklemiş 28 Temmuz 1914' te Avusturya-Macaristan Sırbistan'a karşı savaş ilanı vermiştir. İtilaf devletleri ve ittifak güçlerinin de savaşa dahil olması ile I. Dünya Savaşı resmen başlamış oldu. Almanya, Rusya ve Fransa'ya karşı savaş ilanı vermiş, İngiltere Almanya'ya karşı savaş kararı almıştır. 1914 yılında Osmanlı Devleti Alman savaş gemilerini koruma altına alması ve Almanların Karadeniz üzerinden Rusya'ya saldırması ile savaşa dahil olmuştur. Bu olaydan sonra Rusya daha sonra İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiştir. Osmanlı Devleti bu savaşta tarafsız kalmak istese de kaybettiği toprakları geri almak, Almanya'ya karşı duyulan sempati ve Almanya'nın gücünden yararlanmak amacı ile savaşa dahil olmuştur. Osmanlı Devleti, Galiçya, Hicaz-yemen, Irak, Suriye, Filistin, Kafkas ve Çanakkale cephelerinde savaşımaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi Çanakkale Cephesi'nde verilen mücadeledir. Türk halkı topyekûn hem cephede hem de cephe gerisinde savaşarak Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasına zemin hazırlamış, Osmanlı Devleti tüm gücünü kaybetmiştir. 1917 yılında Rusya'da Bolşevik Hareketi ile çarlık yönetiminin devrilmesi sonucu Rusya savaştan çekilmiş. 1917 yılında ABD'nin savaşa katılmaya başlamıştır. Almanya'nın ateşkes çağrısını kabul etmesi ile itilaf devletleri savaşı kazanan taraf olmuştur. 18 Kasım 1918 tarihinde savaş sona ermiştir. Savaşın sonunda imparatorluklar yıkılmıştır.

İmparatorluk bünyesinde bulunan devletler bağımsızlığını ilan etmiştir. Yapılan antlaşmalarla Almanya'ya ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Osmanlı imparatorlu dağılmış yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu durum ikinci dünya savaşı öncesi bağımsız olmak isteyen devletlere cesaret kazandırmıştır. Avrupa devletlerinin birçok şehri harabeye dönmüştür. Devletlerin Almanya üzerindeki ağır yaptırımları II. Dünya Savaşı'nın başlamasına zemin hazırlamıştır (Türkmen, 2014).

Dört yıl boyunca süren I. Dünya Savaşı'nda milyonlarca asker, sivil hayatını kaybetmiştir. Savaş sadece ordular arasında yaşanmamış cephe gerisinde bulunan sivil halkın derinden etkilenmesine sebep olmuştur. Silah teknolojisinin gelişimi ile ateşli silahlar kullanılmış, Almanya bu savaşta kimyasal silah kullanan ilk devlet olmuştur. Silah teknolojisini geliştiren Almanya büyük hava araçları ile İngiltere'yi bombalamıştır. Denizaltı gemileri ile İngiltere'nin ticaret yollarını almak istemiştir. I. Dünya Savaşı'nda kullanılan silahlar modern dünyanın silah teknolojisini ileri düzeyde gelişmesi için öncülük etmiştir.

Savaşın kısa süre içerisinde biteceğini düşünen devletler, savaşın uzaması sonucu ekonomik krize girmiş orduların gıda ve sağlık hizmetlerinin karşılanmasında büyük sıkıntılar yaşamaya başlamış ayrıca bu durum sivil halk üzerinde olumsuz etkilerin doğmasına sebep olmuştur. Cephede sağlıklı koşullar ve açlık ile mücadele eden askerler giderek yaşamını yitirmeye başlamıştır. Salgın hastalıkların giderek yayılmaya başlaması ölüm sayılarının daha da artmasını hızlandırmıştır. Bu durumla başa çıkamayan askerler cephelerden kaçmaya başlamış, asker kaçağı olan kişilerin yakalanması ve cezalandırılması ordunun işini zorlaştırmıştır. Ordu ihtiyaçlarının karşılanması için devlet kurumlarının tüm imkanlarının kullanılması kaynak tüketimini hızlandırmış, devletler artık ordu ihtiyaçları ile sivil halkın dahi ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmiştir. Dört yıl süren savaş milyonlarca asker ve sivilin ölmesine, savaşa giden askerlerin çok azının tekrar yurduna döndüğü, toplumsal, siyasi, askeri, kültürel ve sosyal alanda büyük boyutta değişimlerin yaşanması yönü ile dünyanın en kanlı ve yıkıcı özelliği ile tarih kaynaklarının önemli konusu olmuştur (Gözcü, 2016).

1.5.4. II. Dünya Savaşı

Görsel. 6 II. Dünya Savaşı (1939). Polonya'nın teslim olmasının ardından alman birlikleri, Varşova'da geçit töreni yaparken.

Kaynak: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/gallery/world-war-ii-in-europe-photographs>
(Erişim: 15.05.2025)

II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'nda ittifak güçlerinin mağlup gelmesi özellikle Almanya'nın bu mağlubiyetten dolayı itilaf devletleri ile yaptığı anlaşmaların ağır yükümlülükleri altında kalması aradan geçen dört yıl sonunda Almanya'nın bu baskıdan kurtulmak istemesi, İtalya Devleti, itilaf devletleri tarafından kendisi için verilen sözlerin yerine getirilmemesi İtalya'nın hayal kırıklığına uğraması, Bolşevik Devrimi sonrası Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmek zorunda kalması ile Avrupa da yaşanan durumlardan uzak kalması, 1922 yılında İtalya' da Benito Mussolini'n kral III. Vittorio Emanuel'e tarafından başbakan ilan edilmesi, İtalya' da tek siyasi parti ve yönetimde tek kişinin söz hakkı olup, askeri gücün yükseltilmesine önem verilmesi, diğer Avrupa ülkeleri için tehdit unsuru olması nedenleri olarak gösterilmektedir (Yıldız, 2019).

II. Dünya Savaşı başlamadan önce İtalya gibi Almanya' da yaşanan siyasi otorite sıkıntısı, 1920 yılında Wolfgang Kapp ve Walter Von Lüttwitz tarafından Almanya'da Versailles Antlaşmasında ordu kapasitelerinin küçültülmesi ve hükümetin uyguladığı politikalara karşı yapılan Kapp Darbesi başarısızlıkla sonuçlanmış, ekonomide yaşanan sıkıntılar, sağ sol çatışmalarının gerginliği sonunda alınan milliyetçilik kararları ile tek iktidarlı bir yönetimi benimseyen Nazi Partisi'nin lideri Adolf Hitler 1934 yılında Paul Von Hindenburg' un ölmesi ile başa geçmiştir. Almanya' da artık diktatörlüğün hâkim olduğu bir yönetim şekli uygulanmaya

başlanmıştır. Avrupa’da bu durumlar yaşanırken uzak doğuda başlayan huzursuzluklar Japonya ve Çin’i karşı karşıya getirmiştir. 1931 yılında Japonya Mançurya’ ya saldırmış, 1935 yılında İtalya topraklarını genişletmek, sömürge imparatorluğunun sınırlarını ileriye götürmek amacı ile Habeşistan’a savaş açmıştır. I. Dünya savaşında itilaf devletleri yanında yer alan İtalya çıkar uyuşmazlığı yaşayınca Almanya ve Japonya devletleri ile askeri ittifaka katılmıştır. Bu devletlere karşı İngiltere ABD ve Sovyet Rusya müttefik olmuş ve mihver devletlere karşı gelmiştir (Gözcü, 2007).

1 Eylül 1939 yılında Almanya Devleti’nin Polonya ya saldırması ile II. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş öncesi İngiltere ve Fransa savaşın çıkmaması için çalışmalar yapılmış olsa da mihver devletlerin birleşmeleri ve izledikleri savaş politikası yüzünden Almanya’ ya savaş ilan etmiştir. Almanya Batı Avrupa devletlerinden Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Monako, Norveç ve Danimarka’yı işgal etmiştir. Aynı yıl içerisinde Sovyetler Birliği Estonya, Litvanya ve Letonya’yı işgal etmiştir. 1940 yılında İtalya II. Dünya Savaşı’na katılmıştır. Müttefik devletler 1941 yılında Yunanistan ve Yugoslavya’ ya ardından aynı yıl Sovyetler Birliğine saldırmış, Baltık devletlerini işgal etmiştir. 7 Aralık 1941 yılında Japonya, Hawaii ABD deniz üssü Pearl Harbor’a saldırmıştır. Bu saldırı sonrası ABD mihver devletlerinin yanında savaşa katılmıştır. 1942 yılında İngiltere, Almanya’ ya hava saldırısı düzenleyerek, sanayi tesislerini bombalamış, Almanya şehirlerine üç yıl devam eden saldırılar düzenlemeye devam etmiştir. Almanya bu saldırılar sonunda giderek gücünü kaybetmeye başlarken şehirlerin birçoğu yıkılmıştır. Almanya Sovyetler Birliği ve mihver devletlere karşı başlattığı saldırılarda başarılı olamamış, ABD ve Sovyet birliklerinin Doğu sınırından Almanya içlerine girmeleri ile 1945 yılında Batı Polonya Alman işgalinden kurtulmuştur. Almanya’ya devam eden saldırılarda Dresden şehri bollanmış yaklaşık 30.000’ in üzerinde sivil hayatını kaybetmiştir. 1945 yılının mayıs ayında Berlin’de Sovyetler Birliği’ne ve batılı devletlerin saldırılarına karşılık veremeyince teslim olmuştur.

Japonya’nın ABD deniz üssünü bombalaması nedeni ile 6 Ağustos 1945 yılında ABD Hiroşima kentine, 9 Ağustos’ ta Nagazaki kentine atom bombası atmış, şehirler yıkılmış, savaş ve savaş sonrası 200.000’den fazla insanın ölümü ile

sonuçlanmıştır. Japonya aldığı derin yıkımlar sonrası teslim olmuş ve II. Dünya savaşı sonlanmıştır.

Dünyada ilk kez II. Dünya Savaşı'nda nükleer silah kullanılmıştır. Dünya coğrafyasının nerdeyse tamamına yayılan savaşa 55' ten fazla ülke katılmıştır. Birçok sivil halkın ölmesi ve şehirlerin yıkılması ile en acımasız en yıkıcı hegemonya savaşı olarak dünya tarihine girmiştir. Almanya ve Japonya II. Dünya Savaşı'nda en büyük yenilgi ve yıkımı yaşamıştır. Almanya lideri Adolf Hitlerin Nazi ırkçı ideolojisini uygulaması sonucu 6 milyonun üzerinde Yahudi vahşice katledilmiştir. Alman Devleti Yahudilerin öldürülmesi için gaz odaları inşa ettirmiş, tıbbi deneylerde Yahudi insanları kullanmış, çocuk, kadın, yaşlı, erkek ayrımı yapmadan toplu şekilde kötü şartlar altında toplama kamplarında yaşatılmış, açlık ve hastalıklar karşısında aciz bırakılmış, diri diri yakılmış, toplu şekilde kurşuna dizilerek yok edilmiştir. (ABD Holokost Anıt Müzesi). Savaş sonunda ABD ve Sovyetler Birliği güç dengesini değiştirmiştir. Batı Avrupa'nın dünya siyaseti üzerindeki gücün yerine ABD ve SSCB'nin söz hakkında öncelikli olmaları ile Batı Avrupa devletlerinin Afrika ve Orta Doğu'daki koloniler üzerindeki baskıları azalarak koloniler bağımsızlık elde etmiş, Doğu Avrupa'da 1945 ile 1980 yılların sonuna kadar geçen sürede Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da sosyalist rejimler kurulmuştur. 1945 II. Dünya Savaşı sonrası dünya üzerinde kalıcı barışın sağlanması, insan haklarının korunması, kültür, ekonomi, siyasi iş birliğinin sağlıklı ilerlemesini sağlamak, ülkeler arası yaşanan sorunları savaştan barış yolu ile çözülmesini sağlamak amacıyla 1945 yılında ABD'de 51 ülkenin katılımıyla Birleşmiş Milletler kurulmuştur. 1949 yılında NATO Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü kurulmuştur. Bu örgüte üye olan devletler herhangi bir askeri müdahalede birbirlerini savunmak için kollektif oluşturmuşlardır. Sovyetler Birliği NATO Örgütüne katılmamıştır. NATO ya karşı Moskova, SSCB ve Polonya, doğu Almanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan 1955 yılında Varşova Paktını kurmuşlardır. Soğuk savaşın sona ermesi ile 1991 yılında dağılmıştır (Sarıahmetoğlu, N. ve Kemaloğlu, İ. 2016).

Türkiye I. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar yeni bir savaşa daha katılmayı göze

almamıştır. Coğrafi konumu ülkelerin Türkiye Cumhuriyeti' ne kendi taraflarına katılması konusunda baskı yapmış olsa da dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır. İzlediği denge politikası ile toprak bütünlüğünü korumak, devleti savaşıtlardan uzak tutmak ve bağımsızlığını korumak en önemli hedefi olmuştur (Sarıçoban, 2020).

BÖLÜM 2: YIKIMLARIN ETKİSİNDE OLUŞAN KENT İMGESİ BAĞLAMINDA SAVAŞ SANAT İLİŞKİSİ

2.1. Kent Olgusu ve Kentleşme

Kent; Dünya coğrafyası üzerinde belirli sınırlar içerisinde tarımsal faaliyetlerin daha az, sanayi, sosyal ve kültürel hizmetlerin yoğun olarak yapıldığı, birbirleri ile ilişki içerisinde oldukları, fiziki yapılardan oluşan, insan nüfusunun yoğun olduğu toplu yaşam alanlarıdır. İş olanaklarının çeşitliliği, sosyal ve kültürel hizmetlerin yoğun olması, iklim koşullarının daha yaşanılabilir olması, hizmet sektöründeki gelişmeler, ihtiyaçların kolaylıkla giderilebilir olması, teknolojik gelişmeler, ulaşım, sağlık ve eğitim kalitesinin yüksek olması, kentlerde nüfusun artmasını sağlayan baş etkenlerdendir (Şimşek, 2020).

Dünya üzerinde kentler, yapılan araştırmalara göre Güney Mezopotamya bölgesinde oluşmuş ve kentleşme sürecine girmesi ile geniş alanlarda büyük kentlerin oluşmaya başlamasına zemin hazırlamıştır. Dağınık yaşam şekli, din, kültür, sosyal, siyasi ve ekonomik alanda oluşturulan kurumların gelişimi ile nüfusun merkezde toplanmasını sağlayan yöntem ve uygulamaların geliştirmesiyle yerleşik düzen oluşturulmuş ve ilk kentlerin oluşum süreci başlamıştır. İmparatorlukların kurulması ile tek yönetim altında birleşen toplumlar büyük kentlerin kurulmasına öncülük etmiştir. Medeniyetin beşiği olan Mezopotamya bölgesinde kurulan kentlerde yaşayan topluluklar ihtiyaçlarını karşılayabilecek kıtalara göç etmiş, giderek büyüyen ve her alanda gelişim göstermeye başlayan şehirlerin kurulmasını sağlamıştır (Naiboğlu, 2019).

Toplumların bir araya gelmesiyle oluşan şehirler, kırsal alanlardan yapılan göçlerle birlikte büyümeye başlamıştır. Endüstri ve teknolojik alanda yaşanan değişimler ile kentler üretimin yapıldığı büyük merkezler haline gelmiştir. Kırsal kesim ile etkileşimini sürdüren kentler çevresindeki tarım alanlarını daha verimli hale getirmek için teknolojik ve modern tarım aletlerini kullanarak üretim verimliliğini artırırken iş gücünün de azalmasına neden olmuştur. Kırsal alanlardan üretim yapılan kentlere doğru göç hareketleri başlamıştır. Ekonomik güce sahip olmaya başlayan kentler zamanla büyümeye devam ederek ulus ve uluslararası ilişkilerde önemli bir

konuma gelmiştir (Tatlídil, 1992).

Kentlerin oluşumunda kültür toplumların yaşam biçimini gösteren ve yön veren önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Yaşamı farklı hale getiren ve anlamlı kılan bir düzendir. Kentler kültürün şekillenmesinde önemli bir rol alırken, kültürde kentleşmenin oluşumuna yön vermede önemli bir yola sahiptir. Bir toplumun gelenek ve görenekleri, dili, dini yapısı, çalışma şekli, sosyal yaşantı kentleşmeye yön veren faktörlerdir. Kültürel değerler zaman içerisinde kentlerin mimari yapısını ve tarzını, kentlerin yapılanmasını, gelişimini belirleyebilmektedir. Nüfus yoğunluğunun az olduğu kırsal kentlerde mahalle ve komşuluk ilişkileri daha yoğun ancak büyük ve nüfus yoğunluğu fazla olan merkez kentlerde bu tarz ilişkilere sık rastlanılmamaktadır. Giderek gelişen ve büyüyen kentlerde farklı kültürlerin bir araya gelmesi ile yeni kültürün oluşması kaçınılmazdır. Sanatsal faaliyetler, modern iletişim, tüketim ve üretim sektörü, ekonomik yapı yeni kültürlerin oluşmasında önemli bir yere sahiptir (Tatlídil, 1992).

Kentlerin yapılanması süreci içerisinde bir diğer faktör göç olgusudur. Göçler kentlerin sosyal yapısı, kültürü ve ekonomisi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Farklı sebeplerden dolayı kırsal alanlardan ya da farklı coğrafyalar üzerinden kentlere göç eden kırsal kent topluluklarının maddi gelir kaynağının düşük olması gelir düzeyi aynı olan gruplarla kaynaşmalarına, geliri düşük hizmet sektörü gibi işlerde çalışmalarına sebep olur. Bu durum sosyal sınıf farklılıklarını ortaya çıkarır. Fiziksel bir hareketlilik olduğu kadar toplumlar üzerinde derin izler bırakan sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkan göç olgusu toplulukların birbirleri ile iletişim kurmalarında sıkıntılar yaşanmasına, farklı kültürlere uyum sağlama sürecinin uzun olmasına, göçmen toplulukların modern kent yaşamına ayak uydurmada zorluklar yaşamasına neden olur. Kentlere yapılan göçler sonrası kültürel çeşitliliğinin artmasını sağlarken kültür çatışmalarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Savaş, tarımsal faaliyetlerin zamanla azalması, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanamaması, coğrafi faktörler gibi sebeplerle yapılan göçler kentlerde birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kırsal alanlardan kentlere yapılan iç göçler sonucunda kent kültürünü benimsemek, kent yaşam standartlarını yakalamak zaman alırken, gelenek ve

göreneklerin benimsendiği kırsal kesim toplumlarının göç sonrası kent kültürüne ayak uydurmaya çalışmaları fikir ve davranış farklılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu farklılıklar sadece kentli ve kırsal arasında değil, kırsal aile üyeleri arasında da fikir ve davranış farklılıklarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Aile üyeleri içerisinde bulunan çocukların şehir hayatını kolaylıkla benimsemeleri, aldıkları eğitim kalitesinin yüksek olması, sosyal hayata katılımları aile büyükleri ile aralarında fikir ayrılıklarına ve kuşak çatışmalarının yaşanmasına neden olmuş, kent kültürünü benimseyen aileler zamanla kendi kırsal kimliklerinden uzaklaşarak kent kültürüne ayak uydururken kimi kırsal topluluklar bu sürece ayak uyduramamış, kırsal hayat tarzını yaşamaya devam etmeleri kentli ve kırsal arasında birtakım kültür çatışmalarının ve fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sosyal hareketlilik dışında fiziksel hareketlilik sonucu kentlerde yapı sorununun artmasına, çarpık kentleşmenin doğmasına, gecekondu tarzı yapıların ortaya çıkmasına, yeşil alanların ve verimli arazilerin imara açılmasına, alt yapı yetersizliğine, çevre kirliliğine, işsizliğin artmasına, ulaşım sıkıntısının yaşanmasına, hava kirliliğine sebep olur (Çelik, 2012). Savaş sonrası yapılan göçler mülteci sorunlarının ortaya çıkmasına, güvenlik problemlerinin oluşmasına, devletlerin ağır yükümlülük altına girmesine, maddi ve manevi sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Barınma, sağlık, eğitim, kültür alanlarında yaşanan sıkıntılar kentlerin sosyal yaşamında aksaklıklara sebep olduğu gibi, kent halkının da bu sürece uyum sağlamada sıkıntı yaşaması da ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Kentlerin kurulumu ve yapılanması, zaman içerisinde kentlerin giderek büyümesi, kenti kent yapan faktörlerin gelişmeye başlaması ile kentleşme yoluna gidilmiştir. Bir arada yaşayan toplulukların hayat standartlarının oluşturulması için yönetimlerin kurulması siyasi alanlarda görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Geçim kaynaklarının işletilmesi hizmet sektörlerinin gelişmesini sağlamış, ticaret faaliyetlerinin geliştirilmesi ile ekonomik alanda kalkınmaya başlayan kentlerin refah seviyesi giderek yükselmiştir. Temel ihtiyaçların karşılanması için yönetim bünyesinde kurulan eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetler kentleşmenin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Toplu konutların inşa edilmesi, meydanlar, anıtlar, çarşı alanları, parklar, dini yapılar, idari yapılar, okullar, hastaneler, üniversiteler, yerleşim alanları içerisinde

alt yapı sistemlerinin düzenlenmesi, cadde ve sokakların yapılandırılması kentlerin görsel kimliğini oluşturan unsurlar olmuştur (Naiboğlu, 2019).

Kentleşmenin gelişmesiyle toplumsal tabakalaşma gözlemlenirken, ekonomik güce ulaşan kentlerde sosyal statü ve sınıf farklılıkları belirginleşmeye başlamıştır. Ekonomik geliri yüksek insanların sosyal statüleri gelir düzeyi orta ve daha az olan bireylere göre daha üst düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

Ekonomik gücün sosyal alanda etkili olması toplum fertlerinin daha iyi koşullarda yaşamasını sağlamıştır. Aldıkları kaliteli eğitim, bulundukları sosyal çevre kişilerin meslek seçimlerinde etkili olması toplum fertlerinin daha iyi koşullarda yaşamasını sağlamıştır. Aldıkları kaliteli eğitim bulundukları sosyal çevre kişilerin meslek seçimlerinde etkili olduğu gibi günlük yaşam standartlarının da üst düzeyde olmasını sağlamıştır. Ekonomik güç kent semtlerinin yapılanmasında da etkili olmuştur. Zengin bireyler daha prestijli semtlerde otururken gelir düzeyi orta ve düşük olan fertler daha sade ve kenar mahallelerde, nüfusun daha yoğun olduğu alanlarda oturmaktadır. Ekonomik güç sosyal hareketlilik üzerinde de etkisini göstermiş fertlerin almış oldukları eğitim ile seçtikleri meslekler, sosyal yaşantılarının şekillenmesine zemin oluşturmuştur. Ekonomik standartların yüksek olduğu alanlarda yapılar insan ihtiyaçlarının karşılanabileceği şekilde imar edilirken nüfusun yoğun ve gelir düzeyinin daha düşük olduğu alanlarda daha sade ve çok katlı yapılar, gecekondular tarzı mahalleler oluşturulmuştur. Aynı şehir içerisinde farklı şekillerde inşa edilmiş olan yapılar sınıf farklılıklarını belirgin hale getirmiştir. Sosyal yaşantı, eğitim, düzenlenen kültürel etkinlikler dahi bu farklılıktan etkilenmiştir.

Kentleşmenin gelişimi beraberinde kültürel çeşitliliği de arttırmış aynı kent içerisinde farklı kültürler ortaya çıkmıştır. Farklı bölgelerden gelen insanların dilleri, inançları, giyim tarzları, yemek lezzetleri, gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri farklı kültürlerin ortaya çıkmasına ve iki farklı kültürün birbirinden etkilenmesine yol açmıştır. Yapılan iç ve dış göçler sonucu toplum fertlerinin geleneksel değerleri, zamanla yerini daha modern bir hayat tarzını benimsetmeye yönlendirmiştir. Toplum aile yapısı geniş aile kavramından çıkmış ve daha küçük aile yapısına dönüşmüştür. Kentleşme ile teknoloji giderek gelişim göstermeye başlamış, kitle iletişim araçları ile

kültürel hayat değişmeye başlamıştır. Teknolojik gelişimler sanayi, tarım sektörü gibi alanlarda da etkili bir faktör olmaya başlamıştır. Her alanda değişime açık olan kentler zamanla gelişmeye ve büyümeye devam etmiştir (Tekin, 2017).

Kentlerin giderek büyümesi olumlu sonuçlar karşında olumsuz sonuçların doğmasına da zemin hazırlamıştır. Şehirlerdeki iş sektörlerinin giderek çoğalması ile kırsal kesimlerde yaşayan insanlar için kentler cazip hale gelmiş, daha iyi koşullarda yaşamak isteyenler büyük kentlere göç etmişlerdir. Göçlerle birlikte kentlerde nüfusun artması yapı yetersizliğinin doğmasına ve çarpık kentleşmenin ve gece konu mahallelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İş sektöründeki gelir dağılımındaki farklılıklar geçinme sıkıntılarının yaşanmasına sebep olmuş, fakir insan sayısında artış gözlemlenmiştir. İşsizlik oranı giderek artmaya başlamıştır. Sağlıksız yaşam koşulları beraberinde hastalıkların çoğalmasına, sağlık sektöründe birtakım olumsuzlukların ve düzensizliğin yaşanmasına sebep olmuştur. Alt yapı yetersizliği şehirlerin kirlenmesine neden olmuş, yoğun nüfuslu alanlarda hava kirliliği artmaya başlamıştır.

Su kaynakları hızla tüketilmeye başlanmış, toplu konut inşası için yeni alanlara ihtiyaç duyulması yeşillik ve orman arazilerinin kullanıma açılması, kanalizasyonların nehirlere bağlanması, doğanın gitgide katledilmesi iklim değişikliklerinin yaşanmasına sebep olmuştur. İklim değişimi ile tarım arazilerinin veriminin giderek azalmaya başlaması kırsal kesim de yaşayan ailelerin maddi sıkıntılar yaşamalarına ve göç etmek zorunda kalmasında etkili olmuştur. Kent nüfuslarının giderek artması ulaşım sıkıntısının doğmasına, toplu taşıma ihtiyaçlarının yetersiz kalmasına da neden olmuştur. Hava kirliliği kırsal alanlara göre kentlerde üst sınıra ulaşmasına ve bunun sonucunda sağlık sorunlarının giderek çoğalmasına sebep olmuştur (Sevinç, M.Y. ve Aktuğ, S.S. 2023).

2.2. Kentin Aile ve Toplum Üzerindeki Etkisi

Aile; kan bağı ile birbirlerine bağlı olan anne, baba ve çocuklardan oluşan birinci derece yakın akrabaların bir arada yaşadığı sosyal topluluktur. Fert ve toplumu birbirine bağlayan ana faktör olarak görülmektedir. Yerleşim yerlerine göre şekillenen aileler, yaşam şekilleri, çalıştıkları iş kademeleri ve kültürleri birbirlerinden farklıdır.

Kırsal kesimde yaşayan ailelerin yaşam koşulları çoğunlukla tarım ve hayvancılığa dayalı olduğundan gelir düzeyi farklılıklar göstermektedir. Gelenek ve görenekler ailelerin yaşam şekillerini yönlendiren önemli bir faktördür.

Nüfus yoğunluğunun az olduğu kırsal alanlarda yaşamını sürdüren ailelerin daha çok aile içerisindeki fertlerle yaptıkları evlilikler sonucu geniş aile kavramı bu alanlarda daha fazla görülmektedir. Gelenekçi aile yapısına sahip olmaları erkeklerin aile içerisinde söz hakkına sahip olduğu, evin geçimini sağlamakla yükümlü olduğu görülür.

Kadınlar ev işleri ile ilgilenmekle ve evin genel işlerini yürütmekle yükümlüdür. Sosyal yaşantılarının kısıtlı olduğu bu tip ailelerde eğitim seviyesi kentlerde yaşayan ailelere göre daha düşüktür. Küçük yaşta evlilik yaygındır. Aileler toplu şekilde avlulu evlerde yaşamlarını sürdürmektedir. Büyük kentlerde yaşayan aileler kırsal kesimde yaşayan ailelere göre daha modern bir yapıya sahiptir. Geniş aile kavramı yerini çekirdek aileye bırakmış aile dışından yapılan evlilikler sonucu farklı aile ilişkileri oluşturulmuştur. Aile büyüklerinden ayrı olarak yaşayan ailelerde söz hakkı eşit şekilde dağılmıştır. Kadın ve erkek aile adına birlikte karar verirler. Çocuk sayısı kırsal kesime göre daha az olan ailelerdeki çocukların eğitim seviyeleri yüksek ve okuma yazma oranı kırsal kesime göre daha fazladır. Aile fertlerinin tamamı üniversite mezunu kişilerden oluşmaktadır. Kültür seviyesinin yüksek olduğu kentli ailelerin sosyal yaşam şekilleri daha dinamik ve yenilikçidir. Her türlü teknolojik, sanatsal ve ekonomik gelişmelerden anında yararlanabilirler (Keskin, 2016).

Kentlerin şehirleşme süreci toplumsal alanda değişim ve gelişimlerin yaşanmasıyla ilerler. Bu gelişim ve değişim kentli aile yapısının devinim halinde olmasını sağlamaktadır. Geleneksel değerlerin daha az benimsendiği, örf ve adetlerin neredeyse uygulanmadığı kent ailelerinde yaşadıkları bölgelerin kültürü giderek değişmektedir. Bu durum zamanla bu tarz ailelerde yetişen çocukların kendi kültürlerine yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Modernleşme kentleşme sürecinde kamusal, ekonomi, sanat, eğitim, sağlık, insan ilişkileri, güvenlik yani kenti kent yapan unsurları etkilediği gibi aile yapısını da etkilemiştir. Öncelikle geleneksel aile yapısının yerini modern aile yapısına dönüştürmesinde etkili olmuş, çekirdek aile

yapısı, kadının iş sektöründe yer aldığı, eşler arası iletişimin sağlıklı ve samimi olması, çocukların ebeveynleri ile ilişkilerinde korku yaşamadan fikirlerini dile getirmesi gibi olumlu bir yapının gelişmesini sağlamıştır. Kent yaşamı iş dinamiği içerisinde kadınların aktif olması ailenin gelir düzeyinin yükselmesini etkilemiştir. Ekonomik anlamda yaşanılabilirlik sıkıntılara çözüm üretme aile içi refah seviyesinin yükselmesini sağlamaya yardımcı olmuştur. Ancak ailenin ekonomik seviyesini dengede tutmaya çalışması için her iki ebeveynin de çalışması aile içi paylaşımların azalmasına sebep olur. Anne ve baba dışında büyüyen çocukların ileriki yaşlarda aile ile iletişim kurmada sıkıntı yaşamalarına sebep olmuştur.

Aile ekonomisinin standartların altına düşmemesi amacı ile yoğun çalışan aile fertlerinde iş stresinin yoğun olarak yaşandığı görülmüştür. Kentli aile fertleri, çocuklarını daha iyi şartlarda okutarak, okul dışı etkinliklere, sanatsal kurslara, spor aktivitelerine göndererek sosyal benliklerinin sağlıklı gelişimine katkıda bulunurlar. Aileleri ile zaman geçiren çocuklar daha öz güvenli, sosyal yaşantısında aktif, yaşlıları ve toplumun diğer fertleri ile sağlıklı iletişim kuran bireyler haline gelmelerinde önemli bir süreç olarak gözlemlenmiştir. Yaşadıkları bölgenin fiziksel yapısı kırsal ve kentli aileler üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere neden olmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan ailelerin doğa ile iç içe yaşaması, kent yaşamına göre daha sakin ve sessiz bir hayat sürmesine ve stresten uzak kalmalarını sağlamaktadır. Ancak imkanların kısıtlı olması sağlık ve eğitim alanlarının yetersiz kalması, ihtiyaçların karşılanabileceği mekanların yetersizliği bireylerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Kentli aileler, şehrin barınma ve sosyal imkanlarına sahip olması, konforlu bir yaşam sürmelerini, sağlık ve eğitim hizmetlerine daha kolay erişim sağlamalarını, sosyal ve sanatsal aktivitelerden yararlanabilir olmaları olumlu sonuçları olduğu kadar şehrin karmaşık yapısı, yeşil alan kısıtlılığı, büyük kentlerdeki ekonomik baskı, trafik problemleri, geçinme sıkıntısı aileler üzerinde psikolojik sorunların olmasına sebep olmaları fiziksel yapının olumsuz sonuçları olarak görülmektedir. Kırsal alanlardan kentlere göç eden aile bireyleri farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Yetişkin aile bireyleri geleneksel bir yapıya sahip olmaları, kentin modern yaşam tarzına karşı uyum sağlamada problemler yaşarken, genç bireyler kentin insanlara sunduğu birçok imkândan yararlanabilmelerini sağlamaktadır.

Daha kaliteli eğitim almaları sonucu üniversite okuma imkanına sahip olan genç bireyler modern kent yapısına daha rahat uyum sağlamaktadır. Ancak aile bireylerinin eğitim seviyelerine göre işlerde çalışmaları gelir seviyelerinin kentli ailelere göre daha düşük olmasına, geçim sıkıntısı yaşamalarına sebep olurken, aile içerisinde huzursuzluk ve tartışmaların başlaması olumsuz sonuçların doğmasına sebep olmaktadır (Sevinç, Davran, Sevinç, 2018).

2.3. Yıkımların Oluşma Biçimleri

Var olan yapının, sistemin veya olayın fiziksel, sosyal yönden çökmesi, bozulması ve tahrip olmasıdır. Yıkımlar hiçbir müdahale olmadan doğal afetler sonucunda meydana gelebildiği gibi toplumsal süreç içerisinde insanlar tarafından mevcut düzenin sosyal ve kültürel olarak ortadan kaldırılması için yapılan müdahaleler sonrasında da meydana gelebilir. Kentlerin yıkım biçimleri kentlerin hızlı büyümesi sonrası kentin kimliğini oluşturan tarihi yapıların, mahalle ve sokak dokusunun, mimari yapılarının zaman içerisinde değişime uğraması kentlerin kimlik kaybının yok olmasına sebep olmuştur. Kentlere yapılan göçler, kentin sosyal yapısının bozulmasına sebep olduğu gibi kent yapısının fiziksel yönden de bozulmasına sebep olmaktadır. Uyum sorununun yaşanması, kent yaşamına yabancı olmak, göç eden toplumların kendi geleneklerini yaşatmaya çalışması bölgenin sosyal ve kültürel değerlerinin zamanla yıkılmasına sebep olabilmektedir (Gültekin, A. N., 2022). Doğal afetler sonucu toplumların fiziksel olarak yaşadıkları yıkımların yanı sıra psikolojik travmaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Afetler sonrası yaşanan yıkımlar toplum fertlerinin yaşam standartlarının bozulmasına, ihtiyaçlarının karşılanmasında sıkıntıların yaşanmasına, barınma imkanlarının kısıtlı olmasına, sosyal kurumların verimli çalışamamasına sebep olmaktadır (Tüney, S. Gücüyener, A. ,2023). Kentlerin yıkılma biçimleri arasında var olan savaş olgusu en ağır yıkım şekli olarak bilinmektedir. Kentlerin görsel yapılarının yıkılmasının yanında toplumsal düzenin bozulması iç karışıklıkların ortaya çıkmasına, askeri ve sivil kaybın yaşanmasına sebep olan önemli bir faktördür. Kentler bu yıkımlar sonucunda kimliklerinin yıkılmasına maruz kalması, kent kültürünün ve toplumsal birliğin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır. İnsan kaynaklı olarak başlayan savaşlar, devletlerin

sınırlarını genişletmek, sömürgecilik politikalarını güçlendirmek istemeleri, ülke ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için hammaddeye ihtiyaç duymaları, üstünlük kurma mücadeleleri savaşların başlatılmasına sebep olan faktörlerdir. Sivil halk üzerinde acı ve derin izler bırakan savaşların oluşturduğu tahribat kolay kolay silinebilecek bir olgu değildir. İnsanlık tarihiyle paralellik gösteren savaşlar geçmişten günümüze etkisini gösteren siyasi bir olaydır. Birçok devlet, medeniyet, savaşlar sonrası yıkılmış, yerine başka medeniyetler kurulmuştur. Dünya coğrafyası üzerinde neredeyse her bölgede yaşanan savaşlar ardında yıkık ve harap olmuş bir ülke bırakmıştır. Müzeler, devlet kurumları, tarihi değeri olan yapılar, insanların sosyal hizmetlerini karşılayan kurum ve kuruluşlar, köprüler, yollar, ormanlar, yapılar düşman devletler tarafından yıkılarak şehrin tarihi kimliği, benliği yok edilmeye çalışılmıştır. Ekonominin çökmesine sebep olması ülkelerin ticaret ve üretimlerinin durmasına sebep olmaktadır. Ülkelerin maddi ve manevi zarar görmesine sebep olur (Gültekin, 2022).

I. Dünya ve II. Dünya Savaşları dünyadaki en ağır yıkıma ve sivil kaybının yaşanmasına sebep olan savaşlar olarak tarihe geçmiştir. I. ve II. Dünya Savaşlar sadece şehirlerin ve insanların kaybına değil doğanın da ağır tahribatlara uğramasına sebep olmuştur. Savaş öncesi devletlerde başlayan hazırlıklar yıkılma sürecinin en başıdır aslında. Kullanılacak savaş mühimmatının hazırlığı için arazilerde yapılan tatbikatlar toprak ve suların kirlenmesine sebep olmuştur. Askeri üslerin kurulması için ormanların kesilmesi, savaş öncesi tahribatının oluşmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda nükleer silahların kullanımı, Japonya şehirlerine atılan atom bombası milyonlarca insanın ölmesine, doğa canlılarının yok olmasına, şehirler üzerinde mega boyutta bir yıkıma yol açmıştır. Savaş sonrası radyasyon etkisi devam etmiş bölge halkı ciddi sağlık sorunları ile uğraşmıştır (Yüzbaşıoğlu, 2018).

Yıkımlar sadece yapının bozulmasını değil, toplum iletişiminin ve bağlarının kopmasına, kimliklerinin ve kültürlerinin yok olmasına, insanların ailelerini, çocuklarını kaybetmesine sebep olan olumsuz bir sosyal olgudur.

2.4. Savaşların Yol Açtığı Yıkımlar

Savaşlar fiziksel, sosyal, ruhsal, ekonomik, kültürel ve toplumların nüfus

yapısını etkileyen ve yıkılmasına yol açan kavramdır. Savaş sonrası kentlerde oluşan tahribatlar savaşın somut yıkımı olarak herkes tarafından görülürken, insanların yaşadığı tahribatlar savaşın soyut tarafını oluşturan ruhsal bir yıkımdır.

Görsel. 7 Savaş sonrası.

Kaynak: <https://dusunbil.com/savasin-ruh-sagligina-etkileri-arastirmalar-uzerine-kisabir-inceleme/>
(Erişim: 15.05.2025)

Savaşlar birçok alanda yıkıma sebep olurlar. Fiziksel, ruhsal, demografik, sosyal doku ve güven, ekonomi, sağlık, eğitim, adalet, tarih alanlarında savaşın yıkım etkilerini görebiliriz. Savaşa maruz kalan devletlerde kentler ağır tahribatlar alır. Oluşan tahribat sadece kent dokusunu değil alt yapının da hasar almasına sebep olur. Elektrik ve su kesintisi yaşanır, haberleşme ağı kullanılamaz hale gelir ve temel ihtiyaçlara ulaşmada büyük sıkıntılar yaşanır. Sivil kaybı sonrası devletlerin nüfuslarında azalmalar meydana gelir. Engelli insan sayısında artış görünür. Göç etmek zorunda kalan halk mülteci sorununun doğmasına sebep olur. Aile bağlarının kopmasına maruz kalan halk ruhsal çöküntü yaşamaya başlar. Savaşlarda en ağır ruhsal kaybı çocuklar yaşar. Ailesini kaybeden çocuklarda güven duygusu olumsuz yönde etkilenir. Eğitim yapılamayacak boyutlara ulaşır. Okuma ve yazma oranlarında azalma görülür. Sağlık hizmetlerinin savaşta ağır yıkımlara maruz kalması hastane sıkıntısının yaşanmasına sebep olduğu gibi gerekli sağlık hizmeti verilemeyecek boyutlara ulaşır. Ölüm oranları artmaya devam eder. Savaşlarda arazilerin yok edilmesi ya da el konulması üretimin durmasına neden olur. Devlet ekonomisi giderek çökmeye başlar. İşsizlik ve yoksulluk oranı giderek artar. Devletlerin sömürgesine

maruz kalan devletlerde kültürel kayıplar yaşanmaya başlar. Özgürlük kısıtlanır. Doğaya verilen ağır tahribatlar sadece insanları değil ekosistemin dengesinin bozulmasına ve giderek yok olmasına sebep olur (Türkiye Psikiyatri derneği, 2008).

Yaşanılan savaşlar sonrası devletlerin yeniden yapılanma sürecine girmesi düzenin sağlanmasında sıkıntıların yaşanmasına sebep olur. Her iki tarafta düzenin yeniden kurulması için büyük çaba sarfeder. Savaşı kaybeden taraflarda verilen kayıplar gibi kazanan tarafta savaşlarda kayıplar vermiştir. Her iki ülkenin toplum fertleri hiç unutulmayacak izleri ve travmaları yaşamaya maruz kalmıştır. Günümüzde yaşanan savaşlar bu durumun somut örneği olarak gösterilebilir. 2012 yılında başlayan Suriye Savaşı günümüze kadar devam etmiş ve halen devam etmektedir. Yönetim ve halk arasında başlayan savaşlar daha sonra farklı ülkelerin de savaşa destek vermeleri savaşın şiddetlenmesine yol açmıştır. Toplumsal düzen yok olmuş, halk büyük acılar yaşamaya maruz bırakılmıştır. Sivil halkın ağır kayıplar verdiği savaşta kaybolan insanların sayısı giderek çoğalmıştır. Çocuklar güvensiz bir ortamda hayata tutunmaya çalışırken ağır travmalar yaşamak zorunda kalmışlardır. Ülke ekonomisi yok olmuş, sanayi ve ticaret yapılamaz hale gelmiştir. Aynı durum İsrail-Filistin savaşında da yaşanmaktadır. Ağır yıkımlara maruz kalan ülkelerin kentsel dokusu, etnik yapısı yıkılmak zorunda kalmıştır (Darke, 2014).

Görsel. 8 8. yy. ait Emevî cami (Şam/ Suriye)

Kaynak: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140710_suriye_tarihi_eserler
(Erişim: 15.05.2025)

2.5. Sanatçı Perspektifinden Yansıyan Yıkımlar ve Savaş Sanat İlişkisi

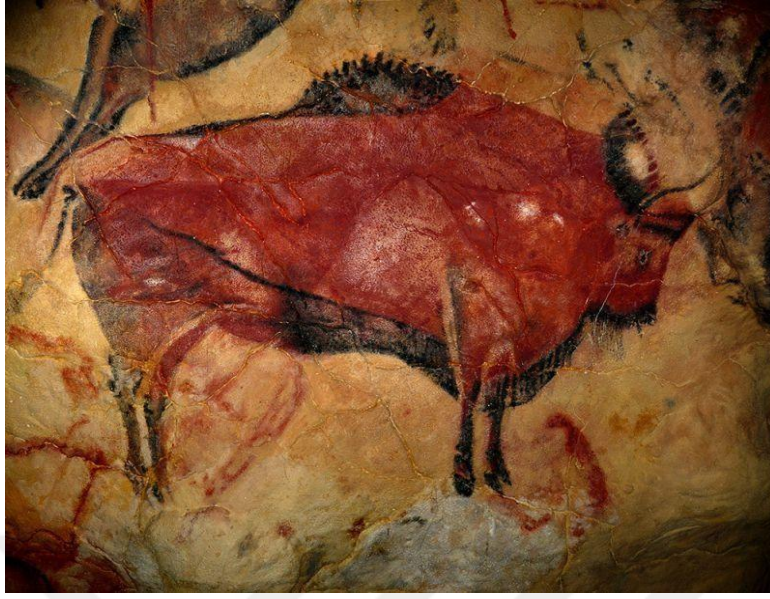
İnsanlık tarihi ile başlayan sanat, insanoğlunun öncülüğünde zaman içerisinde sürekli değişim ve gelişim gösteren bir olgu olarak karşımıza çıkar. Yazı sanatı bulunmadan önce ilkel dönemlerde yaşayan insanlar gördükleri ve deneyimledikleri olayları doğal ürünler kullanarak mağara duvarına resmetmişleridir.

Görsel. 9 Tarih Öncesi Resim Sanatı.

Kaynak: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanat-terimleri-kavramlar/tarih-onesi-resim-sanati> (Erişim: 15.05.2025)

Kayalara ve mağaralara yapılan resimler dışında farklı materyaller üzerine yapılan resimlerde halkın günlük yaşamından kesitler anlatılmaya çalışılmıştır. Göçebe yaşam tarzını geride bırakan toplumların yerleşik düzene girmeleri ile toplumsal düzen oluşmaya başlamıştır. Yerleşik düzene giren toplumlar da şehirleşme olgusu gelişim göstermeye başlamış, tarım alanlarının işlenmesi üretimin artmasına yol açmıştır. Zaman içerisinde iş olanakların giderek artması şehirlerin göç almasına neden olmuş ve şehirler giderek büyümeye başlamıştır. Toplumun refah düzeyini arttırmak ve temel ihtiyaçlarının temin edilmesini sağlamak amacı ile kurumlar oluşturulmuştur. Sosyal ve kültürel seviyesi gelişen toplumlarda farklı fikir ve görüşler ortaya çıkmıştır. Fikir ve görüşlerin, duyguların ifade edilmesinde sanat her alanda önemli bir ifade biçimi olmuştur.

Görsel. 10 Altamira Mağarası, İspanya (2015).

Kaynak: <https://arkeofili.com/tarih-oncesi-donemden-11-magara-sanati/> (Erişim: 15.05.2025)

Birçok sanatçıya göre farklı tanımlanan sanat kavramı;

Oscar Wilde göre “Sanat dünyanın tanıdığı en yoğun bireysellik biçimidir.” Şeklinde tanımlanırken, Tolstoy’ a göre “İnsanın içinde yaşadığı duyguyu uyandırmak ve sonra da hareketler, çizgiler, renkler, sesler ya da kelimelerle ifade edilen biçimler aracılığıyla bu duyguyu aktarmak. İşte sanatın faaliyeti budur.” Şeklinde tanımlamıştır (Felsefe Arenası, 2023). Yapılan tanımlarda ortak düşünce sanatın duygu ve düşüncelerin aktarılmasında bir ifade biçimi olduğudur. Sanatın her dalı bu tanımlarda ifade edilmiştir. Sanatçılar kavramsal ve algısal sanat türlerini kullanarak duygu ve düşüncelerini yansıtmaya çalışmıştır. Anlatılmak istenen ifade ve düşünceler heykel, resim, mimari, fotoğraf, dans, bale, tiyatro, sinema, müzik, roman, şiir vb. sanat türleri kullanılarak yansıtılmaya çalışılmıştır. Sanatçılar eserlerinde sadece kendi duygu ve düşünceleri yansıtmazlar. Çalışmalarında toplumsal konuları da ifade etmeye çalışmışlardır. Toplumun yapısını oluşturan sosyal yapı, kentleşme, göç, sınıf farklılıkları, yoksulluk, savaş, şiddet konularını ele alan sanatçı sanatı bir belge olarak sunmuştur. Geçmişten günümüze kadar yaşanılmış ve yaşanmaya devam eden savaşlar sanatın her dalında anlatılmaya çalışılmıştır. Toplumsal düzeni yıkan, insanlar üzerinde derin ve acı izler bırakan, kentleri ağır tahribatlara maruz bırakan savaş teması resim sanatçılarının tuvallerine de konu olmuştur. Sanatçılar, savaşı dünyanın

en acımasız olayı olarak resimlerinde ifade etmeye çalışmışlardır (Yenilmez, 2022).

Geçmişten günümüze kadar var olan savaş teması sanatçıların eserlerinde eleştirel ifade biçimi ile yansıtılmaya çalışılmıştır. Her uygarlıkta savaş teması, yıkılan kentler, ağır hasar alan evler, göç eden insanlar, savaş meydanlarındaki askerler, öldürülen insanlar, resim sanatının konusu olmuştur. Savaşın yarattığı psikolojik bozukluklar ve travmalar sanatçıların teması olmuştur. Sanatçılar savaşın topluma ve toplumsal düzene verdiği zararı eleştirel bir dil ile yansıtmaya çalışmışlardır. Tarihte yaşanan savaşlar resim, heykel, afiş, marş gibi sanat dallarına konu olmuş, eleştirel dil kullanan sanatçılar sanatı propaganda ve protesto aracı olarak kullanmışlardır. Yapılan eserler aslında gelecek kuşaklara savaşın içyüzünü ve acı etkilerini yansıtmada belge özelliği taşımaktadır (Yıldırım,2019).

Önemli sanatçılardan Francisco Goya 3 Mayıs isimli eserinde Madrid'i işgal eden Napolyon askerleri İspanya halkını kurşuna dizerken savaşın acımasızlığını, insanların çaresizliğini, uygulanan şiddeti ifade etmeye çalışmıştır. Resimde kompozisyon ikiye bölünmüş gibidir. Sol tarafta İspanya halkı, sağ tarafta Napolyon askerleri resmedilmiştir. Ortada duran beyaz gömlekli sivil üzerine yansıtılan ışık ile resmin odak noktası olmuştur. Arka planın karanlık olması ölümün kaçınılmaz olduğunu vurgular niteliktedir.

Görsel. 11 Francisco Goya, Madrid' de 3 Mayıs 1808 veya İdamlar. 1814 Madrid Prado Müzesi. Kaynak: <https://www.britannica.com/biography/Francisco-Goya/The-Napoleonic-invasion-and-period-after-the-restoration> (Erişim: 15.05.2025)

Sanatçı savaş soğukluğunu siyah kahverengi ve sarı renkle hissettirmeye çalışmıştır (Yorulmaz, 2023).

Görsel. 12 Francisco Goya, Savaş Felaketleri serisi

Kaynak: <https://www.clarkart.edu/microsites/as-they-saw-it/exhibition-> (Erişim: 15.05.2025)

Francisco De Goya savaşın oluşturduğu yıkıma ve acıya eleştirel bir ifade kullanarak eserleri üzerinden karşı olduğunu göstermiştir. Savaşa tanık olan sanatçı Savaş Felaketleri konulu gravür serisinde de savaşın iç yüzünü yansıtan konuları seçmiştir. Yapılan eziyet ve işkenceleri figürler kullanarak yansıtan sanatçı askerleri bu durumla alay eden ve zevk alan biçimde ifade ederek vicdan yoksunluğunu anlatmıştır.

İnsanlar üzerinde uygulanan acımasız ölüm sahnelerini, gerçekçi bir dille yansıtan sanatçı askerlerin nefret ve vahşiliklerini beden devinimi ve yüz mimiklerinde ustalıkla ifade etmiştir. Gravür çalışmaları geçmişin birer belgesi niteliği kazanmıştır (Frankfort, 2025).

Görsel. 13 What More Can be Done? Francisco Goya Savaşın Felaketleri

Kaynak: <https://www.clarkart.edu/microsites/as-they-saw-it/exhibition-> (Erişim: 15.05.2025)

Görsel.14 Pablo Picasso Guernica.

Kaynak: <https://www.themaggar.com/guernica-tablosu-hikayesi-picasso/> (Erişim: 15.05.2025)

İspanyol sanatçı Pablo Picasso alman savaş uçaklarının Guernica kasabasını bombalaması sonrası hayatını kaybeden sivil halkı ve hayvanları konu alan çalışmasına Guernica adını vermiştir. Picasso savaşı simgesel ifade biçimi ile siyah beyaz ve gri tonlardan oluşan renklerle kübist tarzda çalışmıştır. Tablo savaşın acımasızlığını ve şiddetini anlatan bir haykırıştır. Protesto niteliği taşıyan Guernica tarihe ışık tutması ile ayrı bir öneme sahiptir (Tabak, 2022).

Toplumların gelişimi ve büyümesi savaşları da etkilemiş, 19.yy. sonrası sanayinin gelişmesi, nüfus yoğunluğunun giderek artması ülkelerin giderek geniş alanlara yayılması savaşların yeniden başlamasına sebep olmuştur. Yapılan savaşların boyutları giderek büyümüş ve birçok devletin savaşa girmesine yol açmıştır. Büyük yıkımlar ve derin izler bırakan dünya savaşları milyonlarca insanın ölmesine sebep olmuştur. Farklı kıtalar üzerinde gerçekleşen bu savaşlar birçok ülkenin zarar görmesine yol açmıştır. Savaş meydanlarında askerlik görevi yapan sanatçılar savaşın oluşturduğu yıkımı ve şiddeti yakından gözlemleme fırsatı bulmuştur. Savaş sanatçıları üzerinde duygusal yaralar ve izler bırakmıştır. Sanatçılar eserlerinde savaşın üzerlerinde bıraktığı ruhsal çöküşü ve olumsuz duyguları resmederek savaşın iç yüzünü, görünmeyen yönlerini sivil halka göstermeye çalışmıştır.

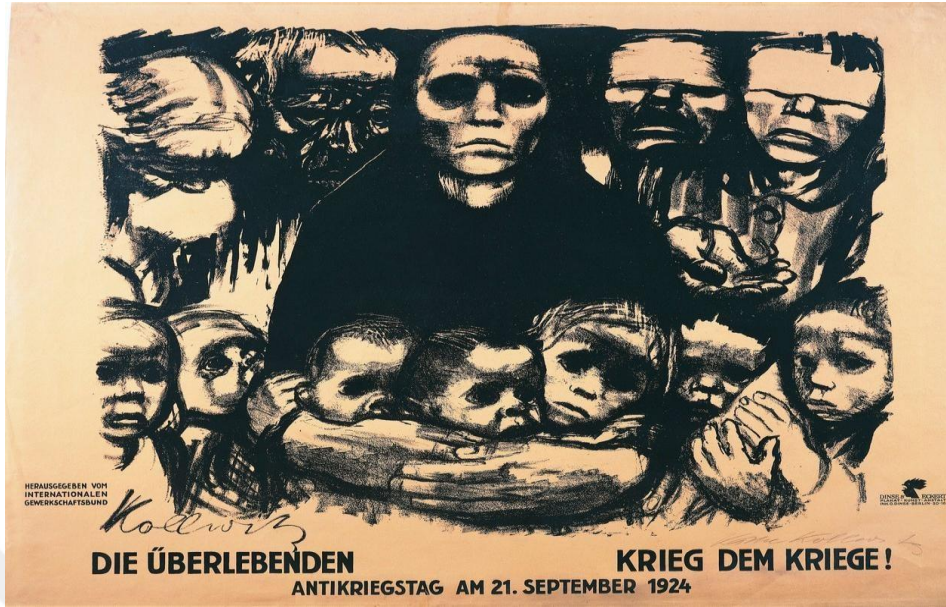
I. Dünya Savaşı'nda cephede görev alan sanatçılar savaş atmosferini izlenimci ve dışavurumcu tarzda eserlerine aktarmıştır. Savaşı deneyimleyen sanatçı Kathe Kollwitz, tarafsız bakış açısı ile savaşı eleştirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası yaptığı Krieg serisini ahşap baskı tekniği ile yapmıştır. Çocuklarını kaybeden anne ve babaların çaresizliğini, eşlerini kaybeden kadınları, savaş sonrası yalnızlığı, çocuklarını koruyan anneleri, yok oluşu bu seride ifade etmeye çalışmıştır. Sert çizgilerle güçlü bir anlatım ifade eden sanatçı siyah ve beyazın hâkim olduğu zıtlık ile acıyı gerçekçi duygularla izleyiciye aktarmıştır. Oluşturduğu kompozisyonlarında figürlerdeki abartılı yüz ifadelerini, ellerin duygusal izlenim hareketlerini gölge lekeleri ile yansıtmıştır (Artkolik, 2023).

Görsel.15 Kathe Kollwitz, War (Krieg), 1923.

Kaynak: <https://www.artkolik.net/haber/savasın-yikiciligini-yansitan-unlu-eserler-i-15491> (Erişim: 15.05.2025)

Kathe Kollwitz I. Dünya Savaşı sonrasında yaptığı gravür eserlerinden War savaş sırasında insanların yaşadığı büyük kayıpları ifade etmeye çalışmıştır. Savaşta kadın ve çocukların çektiği acıları görünür kılmaya çalışmıştır. Figürlerini siyah bir kütle olarak oluşturan sanatçı kucağında çocuğunu saran bir anneyi eserinde işlemiştir. Annenin yüzündeki acılı ifade, çocuğunu saran kolları koruma içgüdüsünü ifade eder. Savaşın yarattığı duygusal ve travmatik durumu anlatmaya çalışmıştır.

Görsel.16 Kathe Kollwitz Savaş Karşıtı Gün Posterı.

Kaynak: <https://www.meisterdrucke.com.tr/fineartbaski/K%C3%A4thekarlKollwitz/1084819/Sava%C5%9F-Kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-G%C3%BCn-Posterı.html> (Erişim: 15.05.2025)

Kathe Kollwitz yapmış olduğu savaş karşıtı posterde anne ve çocuklardan oluşan bir kompozisyon oluşturmuştur. Resmin odak noktası annedir. Çocukları kolları ile sarmalayan anne koruma kalkanı olarak yansıtılmıştır. Eserlerinde kullandığı siyah lekeler hüznün, acı ve ruhsal çöküntüyü ifade eder.

I. Dünya Savaşı'nda yer alan diğer alman sanatçısı Otto Dix cephedeki izlenimlerini Der Krieg baskı serisinde savaş teması ile anlatmaya çalışmıştır. Savaş meydanlarında şahit olduğu olayları, yaralı askerleri, acıyı ve şiddetin insanlarda oluşturduğu travmaları eserlerinin konusu olarak seçen sanatçı gördüklerinden etkilenerek psikolojik bunalım yaşamaya başlamış ve içinde yaşadığı acıyı eserler üreterek hafifletmeye çalışmıştır. Otto Dix'in savaş sonrası yaptığı eserlerinde dışavurumcu, kübist ve fütürist etkiler görülmüştür. Savaşa karşı birleşen Dadaistlerden etkilenen sanatçı savaş sonrası insanlardaki fiziksel kayıpları, yaşadıkları psikolojik bozuklukları Dadaist etkisi ile Harp Malulleri serisinde anlatmaya çalışmıştır.

Görsel.17 Otto Dix, Prag Sokağı.

Kaynak: <https://hekimcebakis.org/makale/ortez-ve-protezlerin-resme-girisi/> (Erişim: 15.05.2025)

Savaşın tiksindirici sonuçlarını ele alan, Dadaist etkide yapmış olduğu Kriegskruppel (Harp Malulleri) 1920 tarihli serisinde, savaşın insanlar üzerinde bıraktığı fiziksel ve psikolojik deformasyonu çok çarpıcı ve bir o kadar da rahatsız edici bir üslupla yansıtmaktan çekinmemiştir. Savaş sonrası cephede psikolojik bozukluklar yaşayan, uzuvlarını kaybeden ve buna tanıklık eden askerlerin yaşadıkları acıyı anlatmaya çalışan sanatçı yurda dönen gazilerin yaşadıkları toplumsal dışlanmayı ve düştükleri aciz durumu anlatan çalışmalarda yapmıştır (Zencirci, 2013).

Görsel.18 Gaz Altında İlerleyen Fırtına Askerleri, gravür ve suluboya çalışması, 1924.
Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Otto_Dix (Erişim: 15.05.2025)

Görsel.19 Otto Dix gaz altında ilerleyen fırtına askerleri
Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29053> (Erişim: 15.05.2025)

Görselde gaz altında ilerlemeye çalışan alman askerlerini işleyen sanatçı figürlerinde kullandığı maskelerle askerleri kimliksizleştirmiştir. Askerlerin zor şartlar altında acımasızca ilerlemeye çalıştığı anlatılmıştır. Eserlerinde kahramanlık temasının yerine insanların yaşadığı acıları ve yok oluşları ekspresyonist şekilde abartılı anlatımla savaşın vahşetini yansıtmaya çalışmıştır (Zencirci, 2013).

I. Dünya Savaşı'nda Avrupa devletleri ile Almanya yanında savaşa katılan Osmanlı İmparatorluğu itilaf devletlerinin işgaline maruz kalmıştır. İşgallerin durdurulması toprak bütünlüğünün korunması için yapılan direniş milli mücadelenin zeminini hazırlamıştır. Birçok cephede savaşan devlet, kurtuluş mücadelesini

Çanakkale cephesinde kazanması ile elde etmiştir. Savaşa tanıklı eden sanatçılar cephede edindikleri izlenimleri resimlerine ve sanatın diğer dallarında tema olarak işlemişlerdir. Savaş sonrası yıkılan kentlerin yeniden yapılandırılması sürecinde sanat aktif rol üstlenmiştir. Sanatçılar resimlerinde cephede savaşan askerleri, cepheye mühimmat taşıyan Türk halkının vermiş olduğu çabayı, yaşanan kahramanlıkları resimlerinde ifade etmeye çalışmışlardır. Türk sanatçılar savaş konusunu işledikleri gibi Cumhuriyetin ilanı ile Millî Mücadele de resimlerin konusu olmaya başlamıştır. İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Namık İsmail, Ali Avni Çelebi, Şeref Akdik gibi dönemin ünlü sanatçıları resimlerinde Kurtuluş Savaşı'nda mücadele eden Türk ordusunun kahramanlıklarını, Anadolu halkının yaşadığı sıkıntıları ve çektikleri acıları eserlerinde betimlemiştir (Yabalak, 2020). Yaptıkları eserlerle gelecek nesillere yaşanan olayları anlatmaya çalışmışlardır.

Görsel. 20 İbrahim Çallı, Zeybekler Kurtuluş Savaşı'nda.

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Zeybekler_Kurtulu%C5%9F_Sava%C5%9F%C4%B1nda
(Erişim: 04.08.2025)

İbrahim Çallı milli mücadele döneminde yaptığı eserlere Türk halkını, Anadolu kadınlarını, Türk askerini ve savaşlarda gösterdikleri başarıları eserlerinin ana teması yapmıştır.

Görsel.21 Hikmet Onat, siperde mektup okuyan askerler.

Kaynak: <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/01/12/11-turk-ressamin-fircasindan-milli-mucadele>
(Erişim: 04.08.2025)

Eserlerinde doğal ve izlenimci yaklaşım etkisi görülür. Kahverengi, gri ve toprak renkleri eserlerinde kullanan sanatçı savaşın soğu atmosferini yansıtır. Çanakkale cephesinde görev yapan askerleri resmeden sanatçı birlik duygusunu aktarmaya çalışmıştır. Savaşın şiddet boyutu dışında duygusal bağlarında yaşadığı anları resmeden sanatçı askerlerin aileleri ile kurduğu bağı bir anı olarak işlemiştir.

Millî Mücadele farklı dönemlerde de Türk sanatçıların eserlerine konu olmuştur. Mehmet Başbuğ milli mücadele yıllarını, Anadolu halkının fedakârlıklarını, kahraman askerleri resimlerinde işlemiştir. Yaptığı eserler günümüzde önemli belge niteliği taşımaktadır. Sanatçının resimlerindeki ana tema Kurtuluş Savaşı, Türk halkının savaşlarda gösterdiği mücadeleler, Türk halkının yaşadığı acılardır. Figüratif ağırlıklı resimlerinde bağımsızlık öğelerini Mustafa Kemal Atatürk, Türk bayrağı ve Türk halkı üzerinden yansıtmaya çalışmıştır (Yabalak, 2020).

Görsel. 22 Mehmet Başbuğ Bayrak Diken Kadın, 100 X 80 cm, TüYB, 2003.
Kaynak: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1399107> (Erişim: 04.08.2025)

Görsel. 23 Mehmet Başbuğ, Bayraklaşan Atatürk, 200x200 cm. TüYB, 2003.
Kaynak: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1399107> (Erişim: 04.08.2025)

Kompozisyonlarında kullandığı güçlü figürler sanatçının resimlerinde dikkat çekmektedir. Yaptığı portrelerde ifadeler titizlikle işlenmiştir. Yapmış olduğu çalışmalar milli mücadele dönemini anlatan görsel belgelerdir. Resimlerinde kalabalık figürlere yer veren sanatçı koyu ve açık renklerle detayların rahat fark edilmesini sağlayan sanatçı dönemin genel özelliklerini inceleyerek kılık kıyafet, silah vb. eşyaları döneme uygun şekilde tasvir etmiştir (Yabalak, 2020).

I. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin yeniden yapılanması, sanayi ve teknolojik gelişmelerin yaşanması yeni bir dünya savaşının meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Savaşların olumsuz sonuçları toplumlara zarar verdiği gibi kent yapısının da bozulmasına yol açmaktadır. Kent kimliğini oluşturan tarihi yapılar, tarihi mekânlar, sokaklar, köprüler, doğal güzellikler, hastaneler, okullar, sanat merkezleri savaş sürecinde ağır tahribata maruz kalırlar. Bu tahribat kent kimliğinin yok olmasına sebep olur. Kent içerisinde yaşayan sivil halkın savaş sebebi ile ruhsal bozukluklar yaşamaları sosyal yaşamın olumsuz yönde etkilenmesine neden olur. Kısa zaman içerisinde yeniden başlayan II. Dünya Savaşı farklı kıtalarda birçok ülkenin savaşa katılması ile dahada şiddetli hale gelmiştir. Verilen kayıplar milyonlara ulaşmış birçok kent ağır bombardımana maruz kalarak yıkılmıştır.

Almanya'da başa geçen sosyalist parti lideri birçok Yahudi topluluklar üzerinde soykırım yapmıştır. İşgal edilen bölgelerde ağır tahribatlar oluşmuştur. Kimyasal silahların kullanılması ağır kayıplar yaşanmasına sebep olurken kentlerin birçoğu yıkılmaya maruz kalmıştır. Savaş sonrası toplulukların günlük yaşantılarına devam edebilmesi için korku, kaygı, güven eksikliği gibi duygularının rehabilite edilmesi sivil halkın savaş travmalarını aşmaları için gerekli desteklerin verilmesi gerekmektedir. Bu noktada sanat kentlerin yeniden kurulum sürecinde önemli bir yere sahip olmuştur. Sosyal, kültürel ve psikolojik tahribat kentlerin yeniden oluşumu, geçmiş ve gelecek arasında kurulan bağ yeni kent kimliğinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Mimarlık, sanat ve tasarımlarla kentlere estetik değerler kazandırılır. Tarihi mekanlar restore edilerek kentin tarihi dokusu yeniden oluşturulur. Kent dokusunun yeniden inşa edilmesi ise savaşın izlerini zamanla unutturmaya çalışır. Mimari yapılar daha modern tarzda toplumun standartlarını karşılayabilecek düzeyde

yeniden inşa edilmeye başlar. Sosyal alanda yapılan aktiviteler sayesinde insanlar ruhsal huzura kavuşmaya ve yeniden sosyalleşmeye başlar. Sanat savaşın oluşturduğu yıkıma karşı ayakta durarak kentlerin yeniden uluslararası alanlarda faaliyet göstermelerine öncülük eder. Sanat faaliyetleri, bienaller, sosyal projeler, anma günleri kentlerin barış ve dayanışma merkezi haline dönüşmesini sağlayan önemli unsurlardır. Sanatçılar tarafından yapılan anıt heykeller savaşta hayatını kaybeden toplum fertlerini simgeleyen sanat eserleridir.

Katliamı eserlerinde yansıtan sanatçılardan biri olan heykeltıraş Gyula Pover 1944-1945 yılları arasında Budapeşte’ de 20.000’den fazla sivil Yahudi’nin Tuna nehri kıyısında kurşuna dizildiği dönemi 60 tane ayakkabı heykelini Tuna Nehri kıyısına dizerek hatırlanmasını sağlamıştır (Kütük, 2021).

Katliamı eserlerinde yansıtan sanatçılardan biri olan heykeltıraş Gyula Pover 1944- 1945 yılları arasında Budapeşte’ de 20.000’den fazla sivil Yahudi’nin Tuna nehri kıyısında kurşuna dizildiği dönemi 60 tane ayakkabı heykelini Tuna Nehri kıyısına dizerek hatırlanmasını sağlamıştır (Kütük, 2021).

Görsel. 24 Budapeşte, Demir Ayakkabılar (2005).

Kaynak: <https://sanatkaravani.com/bir-huznun-hikayesi-60-cift-ayakkabi/> (Erişim: 04.08.2025)

Görsel. 25 Pietro Canonica Cumhuriyet anıtı.

Kaynak: <https://www.istdergi.com/sehir/mimari/cumhuriyet-anitinin-hikayesi> (Erişim: 04.08.2025)

İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica tarafından milli mücadele ruhunu ve cumhuriyet duygusunun ifade edilmesi için yapılan cumhuriyet anıtı, cumhuriyetin kurulmasından sonra düzenlenecek törenler için taksim meydanına yapılmıştır.

8 Ağustos 1928 yılında 40.000 kişinin katılımı ile törenle açılmıştır.

Görsel. 26 Doğan Erginbaş, İsmail Utkular ve Feridun Kip Çanakkale Şehitler Anıtı

Kaynak: <https://www.canakkale.net.tr/etiket/canakkale-sehitler-abidesi> (Erişim: 04.08.2025)

Çanakkale Şehitler Anıtı, 1915 yılında I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinde savaşan şehitlerimizi anmak için yapılmıştır. Dört ayak ve bir kubbeden

oluşan anıtın yüksekliği 41,7 metredir. Feridun Kip, İsmail Utkular ve Doğan Erginbaş tarafından tasarlanan Çanakkale anıtı Gelibolu yarımadasına yapılmıştır.

Sanat, savaşların ardından oluşan yıkımların kent belleğinin onarılmasında, kent kimliğinin ve toplumsal yapının yeniden inşa edilmesinde gelecek kuşaklara eserleri ile belge konumunda bulunan, tarihsel hafızanın canlı tutulmasında en önemli ifade biçimidir. Savaşlar sonrası virane şehirler, yerle bir olmuş evler ve o evlerin içinde kaybolmuş gitmiş hayaller umutlar...Binlerce canı yanmış insan, umudunu kaybetmiş çocuk... İnsanların maruz kaldığı psikolojik ve fiziksel şiddet bir insanlık vahşeti.

Sanat insanı güzelleştirir. Bir sesleniştir. “Her şeyi görüyorum, bir de bu açıdan bakın” deme biçimidir.

Yapmış olduğum uzun araştırmalar sonucunda Kent ve Savaş temasını kendi yapmış olduğum resimlerde ifade ettim. Resimlerimde kent imgesinin sadece yapılardan oluşan bir olgu olarak değil, yaşanmışlıkların ve anıların belleğinde saklandığı bir varlık olduğunu gösterdim. Savaşın yıktığı kentlerde oluşan boşluk resimlerimde sadece yıkımı değil, toplumların maruz kaldığı travmaları anlattım.

BÖLÜM 3: UYGULAMA ÇALIŞMALARI

Savaş ve kent üzerine yapmış olduğum görsel çalışmalarında, savaşın yarattığı acının sadece savaş meydanlarında yaşanmadığını, cephe gerisinde yaşayan halkın ne kadar olumsuz etkilendiğini ifade etmeye çalıştım. Savaşın harabeye çevirdiği kentler, yıkık binalar, ölen ya da kaybolan insanlar, açlık resimlerin teması olmuştur. Savaşın bende bıraktığı izlenimi, duygu ve düşüncelerimi dışarı aktarmaya çalıştım. Acı, ölüm, boşluk, kaygı, korku gibi duyguları, siyah ve gri tonları, kahverengi, kırmızı renkler kullanarak dışa aktarmaya çalıştım. Harabeye dönen toplumsal ve mekânsal ortamlar, insanların çaresizlikleri ifade edilirken genel hatlar belli edilmiştir. Yumuşak çizgilerin yerine sert çizgilerle savaşın şiddeti ve katılığı anlatılmaya çalışılmıştır. İnsanların kullandığı kimi objeler üzerinden anlatılmak istenen sembolleştirilmiştir.

Görsel. 27 Senem Eminoğlu, isimsiz, 80x100 cm tuval üzerine akrilik, 2025.

Görsel. 28 Senem Eminoglu, isimsiz, 60x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025

Görsel. 29 Senem Eminoğlu, isimsiz, 60x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025

Kentlerde savaşın en net ifadesi viran edilmiş evler, boş kalmış salıncaklar, zarar görmüş bir doğa ve bir daha eskisi gibi olamayacak koca bir harabe... Resimde kullanılan siyah, beyaz ve gri tonlar savaşın soğukluğunu ve savaş sonrası yalnızlığı anlatmaktadır.

Görsel. 30 Senem Eminoglu, isimsiz, 80x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025.

Görsel. 31 Senem Eminoglu, isimsiz, 80x100 cm., tuval üzerine akrilik, 2025.

Görsel. 32 Senem Eminoğlu, isimsiz, 80x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025.

Görsel. 33 Senem Eminoğlu, isimsiz, 80x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025.

Görsel. 34 Senem Eminoğlu, isimsiz, 100x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025.

Görsel. 35 Senem Eminoğlu, isimsiz, 80x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025.

Görsel. 36 Senem Eminoğlu, isimsiz, 100x100 cm tuval üzerine akrilik. 2025.

BÖLÜM 4: SONUÇ

İlkel çağlardan günümüze toplumların barınma ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için mağara ya da su alanlarına yakın bölgelerde kabileler halinde yaşayan topluluklar zamanla gelişmeye başlamıştır. Gelişime açık olan ilkel topluluklar yerleşik hayata geçmeleri ile kent yapısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Giderek büyüyen topluluklar zaman içerisinde kentlerin kurulmasını sağlamıştır. Tarihi yapılar, kent yapısını oluşturan sokak ve caddeler, sosyal kurumlar kent kimliğinin oluşmasını sağlamıştır. Kentlerin kurulması ile sosyal, kültürel ve ekonomik alanda gelişimlerin yaşanması, toplum fertlerinin ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabileceği gibi, bir takım olumsuz sorunların doğmasına da sebep olmuştur. Artan nüfus ile doğal kaynakların tükenmesi zamanla topluluklar arasında ihtiyaçlara sahip olma isteği birtakım çatışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Giderek büyüyen çatışmalar zamanla savaşa dönüşmeye başlamıştır.

Tarih boyunca yapılan savaşlar sonucunda hem fiziksel hem de ruhsal yıkıntılar yaşanmış. İnsanlık içinden çıkılmaz acı ve kaos içinde hayata tutunmaya çalışmış, yeniden hayat kurmak için çabalamıştır. Savaşların oluşturduğu tahribatlar kentlerin boşalmasına ve insanların göç etmesine sebep olmuştur. Mülteci duruma düşen halk diğer ülkelere sığınmaya çalışmıştır. Yaşam standartları giderek bozulan kişilerin ruhsal rahatsızlıkları sağlıklı bireyler olmasını engellemiştir. Savaşın içinde olan çocuklar, kadınlar ve yaşlılar savaşın en ruhsal sıkıntısını yaşayan fertler olmuştur. Aileleri yok olan çocuklarda kaygı, korku, güvensizlik duyguları gözlemlenmiştir.

Sanatla birlikte devreye giren sanatçılar savaş temasını eleştirmiştir. Yapmış oldukları çalışmalar savaşın yaşattığı soyut duyguları somutlaştırarak izleyiciye aktarmıştır. Sinema sahnelerinde savaş temalı filmler izleyicinin savaşı yaşamış kişilerle empati kurmasını sağlamıştır. Sanat sanatçının hissettiği acıyı haykırışıdır. Farkındalık yaratmak için çabalayan sanatçılar savaşın en büyük sesidir.

Kent, toplum ve savaş teması üzerinde yaptığım incemeler de ortak olan düşünce, savaşı kazanan hiçbir ülke yoktur. Kazandığını sananda aslında kaybedenler arasındadır. Savaş sonrası yıkılan kentler, toplum bireyleri tarafından her savaş sonrası yeniden canlandırılmaktadır. Kent kimliğini yeniden kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

ABD Holokost Anıt Müzesi, “Avrupa’da II.Dünya Savaşı”. Holokost Ansiklopedisi, (UnitedStatesHolocoustMemorialMuseum).

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/world-war-ii-in-europe-abridged-article>, (15 Mayıs 2025).

Akbalık, E. (2024). “Gazze’deki Yıkımın Mekânsal Boyutları: Bir Vicdan Mahkemesi Özeti”. Mimarlık Kültürü Dergisi, S. 80, s.24-28.

<https://mimaristdergi.org/storage/upload/pdfs/1731399690-tr.pdf>

Alev, G. (2007). Gözcü. ÇTTAD (Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi). VI (15), s.369-378.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233337>

Artkolik, (2023, Ekim 20). “Savaşın Yıkıcılığını Yansıtan Ünlü Eserler I”.

<https://www.artkolik.net/haber/savasin-yikiciligini-yansitan-unlu-eserler-i-15491>

Cartwright, M. (2019, Kasım11). Moğol İmparatorluğu [Mongol Empire]. *World history encyclopedia*. <http://www.worldhistory.org/trans/tr/1-17448/mogol-imparatorlugu/>.

Ceylan, E. C. (2024). “Belleği Silmek: Bir Yıkım Aracı Olarak Mekân-Kırım”. Mimarlık Kültürü Dergisi. Sayı 80, s.19-23.

<https://mimaristdergi.org/storage/upload/pdfs/1731399690-tr.pdf>

Çelik, B. (2022, Haziran 22) *Moğollar’ın Rus Knezlikleri ile Doğu ve Orta Avrupa topraklarını istilası (1236-1242). [The invasion of grand duchies of Russia and Eastern and European lands by the Mongols]*.

<https://orcid.org/0000-0002-8778-8931>

Çelik, C. (2012). Göç, kentleşme ve din. In N. Akyüz & İ. Çapcıoğlu (Eds.), *Din sosyolojisi* (ss.297-299). Grafiker Yayınları.

<https://erciyes.academia.edu/Celaleddin%C3%87elik>

Darke, D. (2014 Temmuz 11). “Suriye’nin Yok Olan Tarih

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140710_suriye_tarihi_eserleri”.

Doğal Afetler Nelerdir? Doğal Afetler Nasıl Ortaya Çıkıyor?”, *Milliyet*, 11 Temmuz 2020.

<https://www.milliyet.com.tr/egitim/dogal-afetler-nelerdir-dogal-afetler-nasil-ortaya-cikiyor-6257174>

Ertek, T. A. (2016). “İnsan Faaliyetlerine Bağlı Jeomorfokronolojik Yıkımlar” TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu. 13-14 Ekim 2016, https://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2016/12/Int_semp_FC14.pdf

Frankfort, E.H. (2025, Nisan 12). “Francisco Goya İspanyol Sanatçı”. Encyclopedia Britannica.

Gözcü, A. (2016, Mayıs 24) “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin gündelik hayatından kesitler.” Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi. Cilt16, s.32, s.133-169. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/472474>

Gültekin, N. G., (2022 Nisan 15). “Savaşın Çevresel Etkileri”. Buğday Derneği. <https://www.bugday.org/blog/savasin-cevresel-etkileri/>

HT Bilim Tarih Felsefe. (2024, Kasım 28). “Tarihin gelmiş geçmiş en büyük İmparatorluğu: Moğollar... Celal Şengör anlattı” [Video]. YouTube https://www.youtube.com/watch?v=F_avtAGcn0

Işık, S. (2025). *Afyon Savaşlarından 1911 Xinhai Devrimine: Yüz Gün Reformlarının Önemi*. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:1, s.40-63 <https://doi.org/10.69878/deuefad.1502710>

Karaosmanoğlu, A.L. (2011). “Yirmi birinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 29.

Keskin, B.E, 2016). “Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa’da Bir Alan Araştırması”. Paradox Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi. C.12, s.161-187.

Kodal, T. (2015), *Birinci Dünya Savaşına giden yol*. S.9 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/417375>

Lahr, M.M. (2016, Ocak 20). “Evidence of a prehistoric massacre extends the history of warfare UNIVERSITY OF CAMBRIDGE. <https://www.cam.ac.uk/research/news/evidence-of-a-prehistoric-massacre-extends-the-history-of-warfare>.

Naiboğlu, N. (2019). “Kentleşmenin Kökeni, Mezopotamya’ da İlk Kentler” MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(20): 211-224.

Özgüdenli, O. G. "MOĞOLLAR", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mogollar> (14.05.2025).

Özdoğan, M. (2017). Genel Savaş Türleri. <https://www.researchgate/Muecahit-Oezdogan>

Öztürk, H.B. (2021, Aralık). “Değişen Karakteri Bağlamında Savaşla İlgili Kavramların Yeniden Sınıflandırılması.” *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*. S.226.

Sarıçoban, G. (2020). *İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945). Türk Dış Politikası*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (4): 1755-1777. “Savaşın Bir Diğer Karanlık Yüzü: Çevre ve Ekoloji Katliamı.”, *Yeşil Gazete*, 2023, Kasım 11. <https://yesilgazete.org/savasin-bir-diger-karanlik-yuzu-cevre-ve-ekoloji-katliami>

Sevinç, G. Davran, M. Sevinç, M.R. (2018). “Türkiye’ de Kırdan Kente Göç ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri.” *İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*.
Sevinç, M.Y. ve Aktuğ, S.S. (2023). “Nüfus Artışının Yol Açtığı Sorunlara Küresel Bakış”, *AUSBD*, 6 (11), 13-30.
Sokullu, C. E. (2019). Savaş Türleri, Güvenlik Yazıları Serisi, No.22, Ekim 2019, <https://trguvenlikportali.com>

Sutay, G. (2020). “Anadolu’ da Moğol İstilasının Başlangıcı ve Kadim Şehir Erzurum”. *İksad Yayınevi*, 121-122
Şimşek, Ö. (2020). *Kentleşme ve kent olgusu*. https://www.academia.edu/48307085/Kentle%C5%9Fme_ve_Kent_Olgusu

Tarihi kaynaklar ve menakıbnameler.” [Two different narratives on the mongolian invasions: Historical sources and menakıbnames]. *Türk kültürü ve Hacıbektaşveli Araştırma Dergisi*, (98), 41-63. <https://doi.org/10.34189/hbv.98.002>

Tabak, S. (2022). Bir savaş vesikası olarak Pablo Picasso’ nun Guernica eserindeki sembollerin incelenmesi. *Otuzyedi Sanat ve Tasarım Dergisi*. Cilt. 1, sayı 1

Taşçı, U.N. (2023). 21’ inci Yüzyılda Savaş: Savaşın Dönüşümü ve Yeni Aktörlerin Tipolojisi. *Düşün bil Portal* (2016, 26 Ağustos). “Eski çağlardan acımasız bir katliam

en eski savaş kanıtı olabilir.”.

https://dusunbil.com/eski-caglardan-acimasiz-bir-katliam-en-eski-savas-kaniti-olabilir/#google_vignette (erişim tarihi: 01.05.2025).

Tekin, M. (2017). “*Dünya Tarihi’nde İlk Şehir ve Şehir Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*”. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12(2): 17-30.

<http://dx.doi.org/10.19129/sbad.327>

Tüney, S. Gücüyener, A. (2023). “*Kritik Altyapı Güvenliği, Teknolojik Afetler ve Türkiye’nin 2023 Stratejisi*”. Afet ve Acil Durum Başkanlığı.

<https://www.milliyet.com.tr/egitim/doğal-afetler-nelerdidogal-afetler-nasil-ortaya-cikiyor-6257174>.

Tatlídil, E. (1992, Mart 01). “*Kent Sosyolojisi: Kuram ve Kavramlar*”. Sayı: 3, sf (28-30).

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40970/494782>

Tüney, S. Gücüyener, A. (2023). “*Kritik Altyapı Güvenliği, Teknolojik Afetler ve Türkiye’nin 2023 Stratejisi*”. Afet ve Acil Durum Başkanlığı.

<https://www.afad.gov.tr/makaleler>

Türkiye Psikiyatri Derneği (2008, Aralık 31). “*Savaşların Yol Açtığı Ruhsal Yıkımlar*”. <https://psikiyatri.org.tr/421/turkiye-psikiyatri-dernegi-basin-bulteni-savaslarin-yol-actigi-ruhsal-yikimlar>

Türkmen, Z. (2014). “1914-2014: 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı’ nı anlamak” *Uluslararası sempozyumu, 20-21 Kasım 2014*. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

Varlık, A. B. (2013). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi*, 117.

Yabalak, H. (2020). Mehmet Başbuğ Resimlerinde Millî Mücadele. *National Struggle in Mehmet Başbuğ Paintings*. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi. Sayı 6, S.117-136
Yenilmez, Y. (2022, Nisan 24). “*Savaş ve Sanat: Savaşın Sanata Yansıması*”. Görüş, (20.05.2025).

<https://gorus21.com/savas-in-sanata-yansimasi/>

Yıldırım, B.B. (2019). “*Savaşların etkilediği sanatçı ve sanatta değişen üslubun savaş*

imgeleri üzerinden incelenmesi”

<https://www.academia.edu>

Yıldız, Ö. (2019, Haziran 22). *II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış*. Journal of International Management and Social Researches Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, S.1, s.63-65.

Yılmaz, E. (2021, Mart 03). “*Moğol İstilasına dair iki farklı aktarım biçimi*” Yorulmaz,

M.Y. (2023, Nisan 30). “Savaşa Eleştirel Yaklaşan Öncü Sanatçıları.” Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, S.30, c. 11 s.99-113.

<https://dergipark.org.tr>

Yüzbaşıoğlu, N. (2018 Ağustos 31). “*İnsanlık Tarihinde Yıkıcı Bir Dönüm Noktası: I. Dünya Savaşı*”.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/insanlik-tarihinde-yikici-bir-donum-noktasi-ikinci-dunya-savasi/1243095> (18.02.2025).

Zencirci, D. E. (2013). Otto dix ve “der krieg” gravür serisi. *Sanat Dergisi*, (22), 31-40.

EK-1: YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Akdeniz Üniversitesi'ne verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversite'ye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikrî mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalara (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan, telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversite'ye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen haricinde YÖK Ulusal Tez Merkezi Erişim Sisteminde erişime açılır.

- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- ☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

11/09/2025

Senem EMİNOĞLU

***Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**

- (1) Madde 6.1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitü Yönetim Kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmasını ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve Enstitü Anabilim Dalının uygun görüşü üzerine Enstitü Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7.1. Ulusal çıkarılan veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile Enstitünün uygun görüşü üzerine Üniversite Yönetim Kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince Enstitü tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

Tez Danışmanının önerisi ve Enstitü Anabilim/Anasanat Dalının uygun görüşü üzerine Enstitü Yönetim Kurulu tarafından karar verilir.

EK-2: ETİK BEYANI

Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırladığım bu Tezde

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu Tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir Tez çalışması olarak sunmadığımı,

Beyan ederim.

11/09/2025

Senem EMİNOĞLU

EK-3: TEZ ORJİNALLİK RAPORU**AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**
Güzel Sanatlar Enstitüsü

Tez Başlığı: Ekolojik Bilinç Kazandırmada Bir Yöntem Olarak Manzara Resmi

Yukarıda başlığı verilen Tezimin tamamı Turnitin adlı intihal programı aracılığı ile Tez Danışmanım tarafından kontrol edilmiştir. (Tez 106, Tez 206, Tez 010 Formları) Kontrol sonucunda (kaynakça hariç) aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Raporlama Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Avunma Tarihi	Benzerlik Oranı (%)	Gönderim Numarası
11.09.2025	88	15291	22.08.2025	%6	2747882965

Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. (11/09/2025)

Senem EMİNOĞLU

Öğrenci No: 202253002801

Anasanat/Anabilim Dalı: Resim

Program (İşaretleyiniz)

Yüksek Lisans	Sanatta Yeterlik	Doktora	Bütünleşik Doktora
X			

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Senem EMİNOĞLU
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antakya Lisesi
Lisans Diploması	Konya Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Öğretmenliği Bölümü
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	
Dönem Projesi Konusu	
Tezli Yüksek Lisans Diploması	
Yüksek Lisans Tez Konusu	
Doktora Diploması	
Doktora Tez Konusu	
Yabancı Dil/Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Stajlar	
Projeler	Lösemili çocuklar vakfı, yararına düzenlenen resim sergisi, Özel Antakya Ata Koleji Vakfı Okulları bünyesinde yapılmıştır.
Çalıştığı Kurumlar	Özel Antakya Ata Koleji Vakfı Okulları